

Nr 62

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående försöksverksamheten med nioårig enhetsskola m. m.; given Stockholms slott den 6 februari 1959.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

Ragnar Edenman

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen lämnas först en redogörelse för den under skolöverstyrelsens ledning pågående försöksverksamheten med nioårig enhetsskola samt den pedagogiska försöksverksamheten vid högre skolor.

I ett andra avsnitt av propositionen behandlas frågor rörande skolväsendet i glesbygder. Såsom ett led i strävandena att för kommuner av glesbygdskaraktär skapa gynnsamma betingelser för försöksverksamhet med enhetsskola förordas vissa undantagsbestämmelser beträffande bygdeskolornas elevantal och klasstyp, närmast i syfte att förbereda och underlätta fortsatta försök med lämpliga former av högstadier inom denna del av skolväsendet.

*Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms
slott den 6 februari 1959.*

N ä r v a r a n d e :

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden NILSSON, STRÄNG, LINDELL, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, NETZÉN, JOHANSSON, AF GEIJERSTAM.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Edenman, vissa frågor rörande försöksverksamheten med nioårig enhetsskola m. m. samt anför därvid följande.

I. Den allmänna försöksverksamheten

Den av skolöverstyrelsen ledda försöksverksamheten omfattar i överensstämmelse med 1950 års riksdagsbeslut *dels* försök med en enhetsskoleorganisation i anslutning till de riktlinjer, som uppdrogs i propositionen 1950: 70, *dels* också försök av olika slag inom de äldre skolformerna. Överstyrelsen har att inkomma med årliga redogörelser för försöksverksamheten.

Från och med år 1951 har vederbörande departementschef årligen i lämpligt sammanhang lämnat översikter rörande försöksverksamhetens gång (prop. 1951: 136 s. 3; 1952: 149 s. 93; 1953: 126 s. 2; 1954: 137 s. 2; 1955: 120 s. 3; 1956: 80 s. 2; 1957: 106 s. 3; 1958: 109 s. 2).

1. Redogörelse för försöksverksamhet med enhetsskola

Skolöverstyrelsen har med skrivelse den 11 december 1958 inkommit med redogörelse för försöksåret 1957/58. Redogörelsen är i sin helhet publicerad i »Aktuellt från skolöverstyrelsen» 1959 nr 4. Av redogörelsen torde här få redovisas följande.

Under verksamhetsåret 1956/57 bedrevs försöksverksamhet med nioårig enhetsskola i 71 skoldistrikt. Från och med redovisningsåret 1957/58 tillkom ytterligare 25 distrikt, nämligen Alnö, Dingtuna, Enhörna, Gamleby, Hedesunda, Karlsborg, Kroppa, Kungsåra, Lund, Mölltorp, Nödinge, Själevad, Skövde, Storfors, Tibro, Tillberga, Tranemo, Ullvättern, Valbo, Vittinge, Västerlövsta, Västerås, Växjö, Österfärnebo och Överum.

Tabell 1. Antal läraravdelningar och elever i distrikt med enhetsskoleförsök
läsåret 1957/58

Skoldistrikt	Försöks- verksam- het fr. o. m.	I försöksverksamheten deltagande				Försöksverk- samheten har under året omfattat klasserna
		Antal läraravd.	Därav på högstadiet	Antal elever	Därav på högstadiet	
1. Alnö	1957	7	—	135	—	1-2
2. Bergsjö	1953	25	7	520	181	1-9
3. Bollnäs lk	1949	65	18	1 422	474	1-9
4. Bollnäs stad	1949	41	13	1 019	314	1-9
5. Boo	1954	26	—	661	—	1-6
6. Botkyrka	1955	48	8	1 211	234	1-8
7. Braås	1956	12	—	249	—	1-2, 5-6
8. Burlöv	1949	30	8	709	198	1-9
9. Degeberga	1954	29	5	545	111	1-8
10. Dingtuna	1957	8	—	68	—	1, 5
11. Edefors	1956	15	—	277	—	1-2, 5-6
12. Ekeberga	1955	7	—	142	—	1-3, 5-6
13. Enhörna	1957	4	—	40	—	1, 5
14. Fagerhult	1956	4	—	65	—	1-6
15. Falun	1954	74	12	1 871	342	1-8
16. Finnskoga-Dalby ...	1956	31	—	633	—	1-6
17. Fjärdhundra	1956	13	—	257	—	1-2, 5-6
18. Gamleby	1957	9	—	165	—	1, 5
19. Gustavsberg	1952	30	9	731	214	1-9
20. Göteborg	1953	624	110	18 097	3 369	1-9
21. Hallstahammar	1955	50	7	1 164	179	1-3, 5-7
22. Hassela	1953	14	4	292	81	1-9
23. Hedesunda	1957	10	—	110	—	1, 5
24. Hietaniemi	1949	32	8	577	172	1-9
25. Holmsund	1955	25	4	560	120	1-3, 5-7
26. Huddinge	1955	99	11	2 331	298	1-3, 5-7
27. Huskvarna	1951	69	16	1 855	437	1-9
28. Hälsingborg	1951	112	19	3 127	595	1-9
29. Hörnefors	1955	22	3	413	76	1-3, 5-7
30. Jokkmokk	1956	48	—	888	—	1-2, 5-6
31. Järna	1955	26	3	517	68	1-3, 5-7
32. Jönköping	1953	82	16	2 144	457	1-9
33. Karlsborg	1957	7	—	184	—	1, 5
34. Kolbäck	1954	33	5	661	130	1-8
35. Kolsva	1955	18	2	440	58	1-3, 5-7
36. Kroppa	1957	10	—	203	—	1-4
37. Kungsåra	1957	8	—	103	—	1, 5
38. Laxå	1950	35	10	747	210	1-9
39. Lenhovda	1956	11	—	214	—	1-2, 5-6
40. Lerum	1949	49	13	1 104	324	1-9
41. Lessebo	1955	12	3	299	71	1-3, 5-7
42. Lillhärdal	1949	12	3	231	74	1-9
43. Linköping	1950	258	42	7 001	1 198	1-9
44. Ljusterö	1956	5	—	92	—	1-7
45. Lomma	1951	27	9	613	195	1-9
46. Lund	1957	93	—	2 247	—	1-5
47. Malmö	1954	97	17	2 719	523	1-8
48. Mölltorp	1957	10	—	133	—	1, 5
49. Mörbylånga	1950	32	10	673	234	1-9
50. Nacka	1954	98	18	2 408	491	1-8
51. Nederkalix	1951	135	41	2 771	965	1-9
52. Njurunda	1952	75	21	1 754	569	1-9
53. Nottebäck	1956	9	—	215	—	1-2 5-6

Skoldistrikt	Försöks- verksam- het fr. o. m.	I försöksverksamheten deltagande				Försöksverk- samheten har under året omfattat klasserna
		Antal läraravd.	Därav på högstadiet	Antal elever	Därav på högstadiet	
54. Nätra	1956	28	—	606	—	1—2, 5—6
55. Nödinge	1957	7	—	156	—	1, 5
56. Oland	1949	47	14	956	290	1—9
57. Perstorp	1952	38	9	812	196	1—9
58. Ramnäs	1953	31	8	638	157	1—9
59. Råda	1955	18	3	442	84	1—3, 5—7
60. Råneå	1950	72	22	1 460	498	1—9
61. Rämmen	1953	25	6	534	148	1—9
62. Själevad	1957	37	—	769	—	1, 5
63. Skellefteå	1949	132	36	3 311	933	1—9
64. Skinnskatteberg	1954	39	7	868	181	1—8
65. Skultuna	1955	24	2	521	60	1—3, 5—7
66. Skurup	1955	24	4	515	115	1—3, 5—7
67. Skön	1950	76	21	1 925	590	1—9
68. Skövde	1957	30	—	824	—	1, 5
69. Staffanstorp	1953	32	9	712	189	1—9
70. Stockholm	1949	1 183	57	31 061	1 517	1—9
71. Storfors	1957	12	—	297	—	1—4
72. Sundbyberg	1951	127	20	3 567	686	1—9
73. Sundsvall	1954	121	26	3 539	824	1—8
74. Sura	1949	36	10	909	261	1—9
75. Svedala	1950	33	11	709	222	1—9
76. Söderala	1955	60	6	1 336	196	1—3, 5—7
77. Södertälje	1952	146	36	4 224	1 049	1—9
78. Tibro	1957	11	—	294	—	1, 5
79. Tillberga	1957	8	—	136	—	1, 5
80. Timrå	1949	68	21	1 722	579	1—9
81. Tranemo	1957	12	—	179	—	1, 5
82. Töre	1952	41	14	869	308	1—9
83. Ullvåtern	1957	8	—	215	—	1—4
84. Valbo	1957	29	—	445	—	1, 5
85. Vifolka	1949	28	9	553	180	1—9
86. Vittinge	1957	4	—	89	—	1, 5
87. Västerlövsta	1957	13	—	237	—	1, 5
88. Västerås	1957	242	—	6 328	—	1—5
89. Växjö	1957	32	—	764	—	1, 5
90. Åhus	1949	31	9	582	177	1—9
91. Åseda köping	1956	8	—	190	—	1—2, 5—6
92. Åseda lk	1956	5	—	93	—	1—2, 5—6
93. Älgshult	1954	24	6	539	148	1—8
94. Österfärnebo	1957	7	—	86	—	1, 5
95. Österåker	1949	33	9	770	238	1—9
96. Överum	1957	8	—	106	—	1, 5
Summa		5 715	850	142 495	22 788	

I sin helhet har försöksverksamheten sålunda under året omfattat 96 skoldistrikt, vilka redovisas i tabell 1. Av denna framgår, att sammanlagda antalet läraravdelningar och elever, som under läsåret 1957/58 deltagit i försöksverksamheten uppgick till 5 715 respektive 142 495, därav på högstadiet 850 respektive 22 788. Jämfört med närmast föregående läsår har försöksverksamheten ökat med 1 322 läraravdelningar och 33 391 elever.

Skolöverstyrelsens försöksavdelning har under verksamhetsåret varit uppdelad på tre rotlar. Avdelningschef, tillika chef för första roteln, har varit under tiden den 1 juli till och med den 30 september undervisningsrådet Jonas Orring samt från och med den 1 oktober undervisningsrådet Åke Fälthelm. Andra roteln har föreståtts av t. f. undervisningsrådet Maj Bosson-Nordbö. Tredje roteln har under tiden den 1 juli till och med den 31 mars föreståtts av folkskolinspektören Britta Stenholm samt därefter av ordinarie rotelchefen, undervisningsrådet Börje Beskow.

Såsom skolpsykologer har tjänstgjort docenterna Märta Björsjö och Ragnar Hörnfeldt, av vilka den förra varit tjänstledig för enskilda angelägenheter under tiden 1 juli till och med den 28 oktober med fil. lic. Sven-Éric Henricson såsom vikarie.

På avdelningen har vidare under året tjänstgjort fem konsulenter med huvudsakligen pedagogiskt-administrativa arbetsuppgifter, en byrådirektör, en förste byråsekreterare, fyra amanuenser, en kontorist, två kanslibiträden och sex kontorsbiträden. Vid behov har även annan personal tillfälligt knutits till avdelningen.

Till Skolöverstyrelsen: Försöksverksamhet m. m. anvisade riksdagen för budgetåret 1957/58 ett reservationsanslag av 1 250 000 kronor.

Vissa tillkallade sakkunniga har under redovisningsåret 1957/58 slutfört sina uppdrag. Sälunda har till skolöverstyrelsen överlämnats:

förslag till organisationsplan, tjänstefördelning för lärare m. m. för ett försöksskolans högstadium,

förslag till försök med undervisning ledande till särskild normalskolekompetens,

utredning rörande den regionala konsulentorganisationen inom försöksskolan,

förslag till tim- och kursplaner jämte metodiska anvisningar för undervisningen i engelska,

förslag till orienteringskurser i biologi med hälsolära och kemi,

utredning av frågor rörande elteknik inom den allmän-praktiska grenen av klass 9 y,

resultat av granskning av lösningar till provräkningar som utsändes vårterminen 1957 till försöksdistrikten gällande alternativkurs 1 och 2 i åttonde och nionde klassen,

arbetsinstruktioner för den allmänpraktiska grenen av klass 9 y.

Särskilda sakkunniga har under året tillkallats för följande ändamål: utarbetande av översikt över behovet av nya läroböcker för försöksskolans högstadium,

utförande av instruktionsblad (för elever) för den förberedande yrkesutbildningen i snickeri i försöksskolans klass 9 y (grenarna 4 a och 7 b),

undersökning i sjätte klassen syftande till en jämförelse rörande anpassning och attityder till arbetet mellan elever tillhörande 1947 års skoltyp och elever tillhörande försöksdistrikt.

Dessutom har under verksamhetsåret ett antal experter, som redan tidigare tillkallats, fortsatt sitt utredningsarbete.

Försöksverksamhetens lekmananämnd inrättades genom beslut av Kungl. Maj:t den 26 februari 1954. I denna ingår förutom försöksavdelningens chef, tillika ordförande, sju ledamöter, varav tre föräldrarepresentanter. Nämnden, vars uppgift är att såsom rådgivande organ medverka vid planläggningen av försöksverksamheten, utformningen av kursplaner

m. m., har under redovisningsåret haft ett sammanträde, vid vilket bland annat lämnades en redogörelse för skolberedningens arbete och för glesbygdsutredningens betänkande.

Konferenser, fortbildningskurser och konsulentverksamhet har under redovisningsåret anordnats både centralt och regionalt. Sålunda har centralt ordnats en 6-dagarskurs för statens folkskolinspektörer samt 3-dagarskonferenser för skolledare i försöksdistrikt. Kurser har av försöksavdelningen vidare ordnats dels för handledare i praktiskt yrkesarbete och för blivande yrkesvalslärare, dels för lärare i kvinnlig slöjd, gassvetsning och maskinskrivning. Försöksavdelningen har även under redovisningsåret 1957/58 lämnat bidrag till vissa kurser, anordnade av andra avdelningar inom överstyrelsen, organisationer m. m.

Skolöverstyrelsens heltidsanställda konsulenter har under året besökt försöksdistrikt under sammanlagt 61,5 dagar. För regional sådan verksamhet i dessa distrikt har anlåtats 97 deltidanställda konsulenter, som i denna egenskap tjänstgjort sammanlagt 391,5 dagar. För att ordna konsulentverksamhet av sistnämnda slag, korta pedagogiska kurser och auskultationer har tretton *regionala samarbetskommittéer* varit i verksamhet enligt de riktlinjer, som fastställts av överstyrelsen och som redovisades i redogörelsen för läsåret 1953/54 (Aktuellt 1955: 1, s. 2).

Försöksavdelningens publikation — »På försök» — har under verksamhetsåret utkommit med två dubbelnummer och ett enkelnummer. Det ena dubbelnumret behandlade yrkesvägledningen inom enhetsskolan och det andra ägnades åt försöksverksamheten vid högre skolor. Enkelnumret omfattade handelsundervisningen inom enhetsskolan och anknytande skolformer. Upplagans storlek har ökats från 9 500 under föregående verksamhetsår till 12 000 exemplar. Tidningen har liksom tidigare tillställts skolledare och lärare i försöksdistrikten och dessutom utsänts till samtliga folkskolexpeditioner, lärarutbildningsanstalter, statens folkskolinspektörer, rektorer för sådana läroverk och realskolor, som medverkar i försöksverksamheten vid högre skolor, landets ungdomsförmedlingar samt ett antal prenumeranter såväl inom landet som i grannländerna.

Även för redovisningsåret 1957/58 har särskilda rapporter infordrats från skolledarna i försöksdistrikten. Därvid har uppgifter begärts om lärarnas utbildnings- och anställningsförhållanden, elevernas ämnes- och linjeval, organisationen av klasserna på högstadiet, yrkesvägledningen och den förberedande yrkesutbildningen m. m. Den närmast följande redogörelsen för dessa förhållanden grundar sig huvudsakligen på de sålunda inhämtade uppgifterna.

Lärarnas formella kompetens

Undervisningen i *engelska på mellanstadiet* i klasserna 5 och 6 ombesörjdes under läsåret av lärare, av vilka endast inemot 5 procent hade akademiskt betyg i ämnet. Närmast föregående läsår hade inemot 6 procent av dessa lärare sådant betyg.

I skolor av A-form hade i klasserna 5 och 6 inte mindre än 96 procent respektive 94 procent av lärarna förvärvat skolöverstyrelsens behörighet att undervisa i ämnet engelska. Året dessförinnan hade 91 procent av lä-

Tabell 2. Lärarnas formella kompetens för undervisning i läroämnen på högstadiet.

Läsår	Siffror- nas innehörd	Undervisande lärare							Samtliga lärare
		F. M. el. F. K. m. praktisk lärarkurs	Amnes- lär. i lönegrad 19 (21)	Folkskol- lärare i lönegrad Ao 17	Folkskol- lärare	F. M., F. K. el. T. K. utan praktisk lärarkurs	Fil. stud., ingenjörer, ekon. stud.	Övriga	
1954/55 ..	Antal	41	10	31	130	57	21		290
	%	14,1	3,5	10,7	44,8	19,7	7,2		100
1955/56 ..	Antal	61	14	94	150	77	14	10	420
	%	14,5	3,3	22,4	35,8	18,3	3,3	2,4	100
1956/57 ..	Antal	76	21	176	190	102	16	15	596
	%	12,8	3,5	29,5	31,9	17,1	2,7	2,5	100
1957/58 ..	Antal	124	19	193	319	130	25	22	832
	%	14,9	2,3	23,2	38,4	15,6	3,0	2,6	100

Anm. 1. Bland de akademiskt utbildade finns ett mindre antal med högre examina.

Anm. 2. Före 1957/58 motsvaras lönegraderna 19(21) och Ao 17 av lönegraderna 25(27) och 23.

rarna i dessa båda klasser överstyrelsens behörighet att meddela sådan undervisning.

B-skolornas tillgång på för denna undervisning behöriga lärare är där-
emot fortfarande betydligt knappare, särskilt i de svagaste av dessa skol-
former. Andelen för undervisning i engelska på mellanstadiet behöriga lä-
rare var således 63 procent i B 1-, 44 procent i B 2- och 20 procent i B 3-
skolor.

Av de lärare, som saknade behörighet att undervisa i engelska, begagna-
de 88 procent radioundervisningen såsom stöd.

Undervisningen i läroämnen på högstadiet har under läsåren 1954/58
meddelats av lärare, vilkas formella kompetens framgår av tabell 2. I denna
har emellertid ej medtagits de med enhetsskola kombinerade realskolorna
i Huskvarna och Sundbyberg, ej heller lärare med mindre än halv tjänst-
göring. Av det i denna kategori ingående relativt stora antalet timlärare
har under perioden genomsnittligt drygt hälften utgjorts av folkskollärare
och inemot en tredjedel av akademiker med eller utan praktisk lärarkurs.

Av tabell 2 framgår, att den grupp, som saknar egentlig lärarutbildning,
under perioden 1954/58 minskat med 5,7 procent. Denna grupp utgör dock
fortfarande drygt en femtedel av de lärare, som undervisar i läroämnen på
högstadiet. I fråga om den grupp, som har lärarutbildning, har under pe-
rioden ingen annan nämnvärd förbättring inträtt än att kategorien folk-
skollärare i lönegrad Ao 17 ökat från 10,7 till 23,2 procent.

Tabell 3. Elevernas ämnesval i fråga om språk i klass 7 läsåren 1951/59.

Elevgrupper	År	Gossar		Flickor		Samtliga	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%
2 främmande språk	1951/52	147	43,6	207	62,0	354	52,8
	1952/53	337	42,0	390	54,7	727	48,0
	1953/54	521	37,1	670	48,1	1 191	42,6
	1954/55	731	36,5	958	47,5	1 689	42,0
	1955/56	929	36,5	1 080	45,0	2 009	40,6
	1956/57	1 399	36,5	1 649	45,3	3 048	40,8
	1957/58	2 122	37,7	2 293	45,5	4 415	41,4
	1958/59	2 680	42,3	3 070	52,4	5 750	47,1
1 främmande språk	1951/52	190	56,4	127	38,0	317	47,2
	1952/53	466	58,0	323	45,3	789	52,0
	1953/54	882	62,9	722	51,9	1 604	57,4
	1954/55	1 270	63,5	1 058	52,5	2 328	58,0
	1955/56	1 619	63,5	1 322	55,0	2 941	59,4
	1956/57	2 434	63,5	1 990	54,7	4 424	59,2
	1957/58	3 363	59,7	2 676	53,0	6 039	56,6
	1958/59	3 553	56,0	2 752	47,0	6 305	51,7
Elever som ej deltar i engelska	1957/58	144	2,6	76	1,5	220	2,0
	1958/59	110	1,7	38	0,6	148	1,2

Undervisningen i *övningsämnen på högstadiet* meddelades under läsåret 1957/58 i fråga om ämnena teckning, musik och gymnastik av lärare, av vilka obetydligt mer än hälften (54 procent) var fackutbildade. Cirka 30 procent av lärarna i dessa ämnen var folkskollärare. I ämnena manlig och kvinnlig slöjd samt hemkunskap-hushållsgöromål var däremot cirka 80 procent av lärarna fack- och seminarieutbildade.

I övningsämnen tjänstgjorde dessutom ett antal lärare, som hade olika slags fackutbildning och därjämte genomgått vissa pedagogiska kurser.

Ämnes- och linjevalet på högstadiet

Elevernas tillval och bortval av främmande språk i klasserna 7 och 8 läsåren 1951/59 framgår av tabellerna 3 och 4, som möjliggör en jämförelse mellan pojkar och flickor.

Enligt tabell 3 visade sig den vid försöksperiodens början starka tendensen hos eleverna att i klass 7 välja två främmande språk under följande år gå tillbaka — från drygt hälften (53 procent) till något över 40 procent. Efter att några år ha varit stabiliserad kring sistnämnda procenttal har andelen elever med två främmande språk under det senast redovisade året ökat från 41 till 47 procent. Denna ökning gäller för både pojkar och flickor.

Tabell 4. Elevernas ämnesval i fråga om språk i klass 8 läsåren 1952/59.

Elevgrupper	År	Gossar		Flickor		Samtliga	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%
2 främmande språk	1952/53	108	33,3	175	51,9	283	42,8
	1953/54	267	35,4	335	47,9	602	41,4
	1954/55	438	32,7	586	43,2	1 024	38,0
	1955/56	552	29,8	779	41,9	1 331	35,8
	1956/57	817	32,8	978	41,6	1 795	37,0
	1957/58	1 158	30,9	1 473	40,6	2 631	35,7
	1958/59	1 925	34,6	2 111	41,5	4 036	37,9
1 främmande språk	1952/53	81	25,0	70	20,8	151	22,9
	1953/54	193	25,6	237	33,9	430	29,6
	1954/55	426	31,8	499	36,7	925	34,3
	1955/56	485	26,2	691	37,1	1 176	31,7
	1956/57	754	30,2	896	38,1	1 650	34,1
	1957/58	1 198	32,0	1 472	40,6	2 670	36,2
	1958/59	1 848	33,3	1 984	39,0	3 832	36,0
Utan främmande språk	1952/53	135	41,7	92	27,3	227	34,3
	1953/54	294	39,0	127	18,2	421	29,0
	1954/55	474	35,5	273	20,1	747	27,7
	1955/56	816	44,0	391	21,0	1 207	32,5
	1956/57	923	37,0	479	20,3	1 402	28,9
	1957/58	1 387	37,1	682	18,8	2 069	28,1
	1958/59	1 784	32,1	988	19,5	2 772	26,1

För läsåren 1957/59 redovisas vidare 1 à 2 procent elever, som efter särskilt medgivande av försöksavdelningen valt bort engelska redan från och med klass 7 och i stället fått utökad undervisning i modersmålet eller praktiskt ämne.

Av tabell 4 framgår motsvarande tillvals- och bortvalsförhållanden beträffande främmande språk i klass 8. I denna klass står det eleverna fritt att välja även ämneskombination *utan* främmande språk. Enligt uppgifterna för läsåret 1958/59 begagnar sig inemot en tredjedel (32 procent) av pojkarna men knappt en femtedel (19,5 procent) av flickorna av denna rätt.

I fråga om möjligheten att i klass 8 välja antingen ett eller två främmande språk visar det sig, att under läsåret 1958/59 av pojkarna 33 procent respektive 35 procent och av flickorna 39 procent respektive 41,5 procent valt dessa alternativ.

Vid en jämförelse mellan tabellerna 3 och 4 finner man, att såväl i klass 7 som i klass 8 genomgående en något större andel av flickorna väljer två främmande språk. Därigenom kvalificerar sig också något flera flickor än pojkar för tillträde till den gymnasieförberedande linjen i klass 9, som förutsätter ämneskombinationen med två främmande språk.

Tabell 5. Elevernas linjeval i klass 9 läsåret 1953/59.

Elevgrupper	År	9 y		9 a		9 g		Samtliga	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Gossar	1953/54	196	65,1	64	21,3	41	13,6	301	47,8
	1954/55	400	59,9	155	23,2	113	16,9	668	50,7
	1955/56	717	64,3	255	22,9	143	12,8	1 115	48,5
	1956/57	993	61,4	336	20,8	289	17,8	1 618	48,4
	1957/58	1 319	59,8	533	24,1	355	16,1	2 207	50,4
	1958/59	1 933	57,2	858	25,4	588	17,4	3 379	49,2
Flickor	1953/54	162	49,3	104	31,6	63	19,1	329	52,2
	1954/55	282	43,5	228	35,1	139	21,4	649	49,3
	1955/56	589	49,8	389	32,5	204	17,3	1 182	51,5
	1956/57	834	48,5	519	30,1	369	21,4	1 722	51,6
	1957/58	1 037	47,7	632	29,1	503	23,2	2 172	49,6
	1958/59	1 587	45,5	1 083	31,0	820	23,5	3 490	50,8
Samtliga	1953/54	358	56,8	168	26,7	104	16,5	630	100,0
	1954/55	682	51,8	383	29,1	252	19,1	1 317	100,0
	1955/56	1 306	56,9	644	28,0	347	15,1	2 297	100,0
	1956/57	1 827	54,7	855	25,6	658	19,7	3 340	100,0
	1957/58	2 356	53,9	1 165	26,6	858	19,5	4 379	100,0
	1958/59	3 520	51,2	1 941	28,3	1 408	20,5	6 869	100,0

Elevernas fördelning på olika linjer i klass 9 framgår av tabell 5. Ej heller i denna har de med enhetsskola kombinerade realskolorna i Huskvarna och Sundbyberg medtagits.

Den totalbild, som tabell 5 ger av elevernas fördelning på olika linjer i klass 9, visar endast smärre förskjutningar från år till år. Genomsnittligt har eleverna under senare år fördelat sig med drygt hälften på den yrkesförberedande linjen (9y), drygt en fjärdedel på den allmänna linjen (9a) och omkring en femtedel på den gymnasieförberedande linjen (9g).

Elevernas fritt valda skolarbete på högstadiet

Enligt gällande timplaner har flertalet av högstadiets elever möjlighet att ägna viss del av den schemabundna tiden i skolan åt s. k. fritt valt arbete. I klass 7 får detta omfatta två veckotimmar, i klass 8 en veckotimme, i klass 9a två veckotimmar och i klass 9y två eller tre veckotimmar.

De ämnen, som såväl pojkar som flickor läsåret 1957/58 i klasserna 7 och 8 föredrog såsom fritt valt arbete, var slöjd, maskinskrivning och matematik. Samma ämnen kom främst också i klass 9a, där dock både pojkar och flickor företrädesvis valde maskinskrivning. Den för fritt valt arbete anslagna tiden i klass 9y använde eleverna i första hand till att förkovra sig i läroämnena — pojkarna i matematik och flickorna i engelska.

Organisationen av klasserna på högstadiet

Klasserna 7 och 8 var under läsåret 1957/58 uppdelade på sammanlagt 605 klassavdelningar. Av dessa var emellertid endast 16 (3 procent) odifferentierade i den meningen att i var och en av dem sammanförts elever, som representerade alla tre språkalternativen, d. v. s. som läste två, ett eller intet främmande språk. I 103 klassavdelningar (17 procent) hade endast två av dessa elevkategorier med avseende på språken förts samman. Där- emot var 486 (80 procent) av avdelningarna så sammansatta, att alla eleverna i klassen läste samma antal främmande språk, d. v. s. två, ett eller intet.

De 605 avdelningarna i klasserna 7 och 8 var också differentierade med hänsyn till om eleverna valt en mindre eller mera krävande kurs — alternativ 1 respektive 2. Sådana alternativa kurser finns i ämnena engelska, tyska, fysik, kemi och matematik. I 518 klassavdelningar (86 procent) läste samtliga elever i klassen ettdera av dessa kursalternativ. Endast i 87 (14 procent) klassavdelningar tillämpades differentiering inom klassens ram på så sätt att somliga elever läste alternativkurs 1, under det att andra elever i samma avdelning läste alternativkurs 2.

Differentieringen av klass 9 har i fyra försöksdistrikt under läsåret 1957/58 varit ofullständig såtillvida att särskild gymnasieförberedande avdelning (9g) saknats. Detta gäller Huskvarna, Hälsingborg och Sundbyberg, inom vilka distrikt elever med denna inriktning övergått till realskola eller gymnasium samt Lillhärdal, där det saknats underlag för 9g-avdelning.

Av de sammanlagt 92 avdelningar, som under läsåret 1957/58 fanns på allmän och gymnasieförberedande linje, var 80 stycken (87 procent) organiserade såsom skilda 9a- respektive 9g-avdelningar. I 9 avdelningar (10 procent) har eleverna på dessa båda linjer bildat gemensamma 9ag-klasser. Dessa klasser har dock i enlighet med 12 § 7 mom. Allmänna försöksskolebestämmelser varit uppdelade på skilda grupper i ämnena modersmålet, tyska, engelska, franska och matematik. I återstående 3 avdelningar (3 procent) har 9a- och 9g-eleverna varit så fåtaliga, att de i alla ämnen måst undervisas tillsammans. Detta gällde dock endast inemot 2 procent av samtliga 9a- och 9g-elever.

Specialklasser har under läsåret 1957/58 i försöksdistrikten varit organiserade till ett antal av sammanlagt 66, i vilka elever tillhörande högstadiet undervisats.

Elevernas omsättning i enhetsskolan

Avgången av elever från enhetsskolans *mellanstadium* till andra skolformer framgår av tabell 6. Man finner av denna, att avgången från klasserna 4 och 5 läsåret 1957/58 praktiskt taget upphört. Detta sammanhänger självfallet med omorganisationen av realskolan. I antalet från klass 6 avgångna ingår eleverna i realskolorna i Huskvarna och Sundbyberg.

Tabell 6. Elevernas övergång till andra skolor från mellanstadiet vid slutet av vårterminen 1958.

Mottagande skolor	Antal elever avgångna efter		
	klass 4	klass 5	klass 6
Samrealskola, kommunal realskola	1	1	531
Högre allmänt läroverk:			
klass 1 ⁵	11	3	13
» 1 ⁴	3	5	249
» 1 ³	—	—	146
» 2 ⁵	—	1	—
Flickskola	2	4	379
Praktisk realskola	—	—	323
Andra skolor	6	1	18
Summa	23	15	1 659
Avgångna elever i procent av totala elevantalet i respektive klasser vid början av höstterminen 1957/58	0,1	0,1	12,7

Avgången av elever från enhetsskolans *högstadium* till yrkesskolor eller skolor av gymnasial karaktär framgår av tabell 7.

Tabell 7. Elevernas övergång till andra skolor från högstadiet vid slutet av vårterminen 1958

Mottagande skolor	Antal elever avgångna från		
	klass 7	klass 8	klass 9
Högre allmänt läroverk, samrealskola, kommunal realskola, flickskola	68	22	55
Allmänt gymnasium:			
R I ⁴	—	6	15
R I ³	—	—	41
L I ⁴	—	14	49
L I ³	—	—	16
A I ⁴	—	1	16
A I ³	—	—	18
Försöksgymnasium:			
R I ³	—	—	110
L I ³	—	—	32
A I ³	—	—	74
Tekniskt gymnasium	—	—	11
Handelsgymnasium	—	—	7
Yrkesskolor	1	381	234
Summa	69	424	678
Till ovanstående skolor avgångna elever i procent av totala elevantalet i resp. klasser vid början av höstterminen 1957/58	0,6	5,8	15,4

Tabell 8. Elevernas avgång från högstadiet vid slutet av vårterminen 1958 enligt 4 § 2 b och 2 c. Allmänna försöksskolebestämmelserna

Anledningen till avgången	Antal elever avgångna från		
	klass 7	klass 8	klass 9
Afb 4 § 2 b	13	225	6
Afb 4 § 2 c	4	98	3
Summa	17	323	9
Avgångna elever i procent av totala elevantalet i resp. klasser vid början av höstterminen 1957/58	0,2	4,4	0,2

Jämfört med läsåret 1956/57 (Aktuellt 1958: 3) har elevernas avgång från klass 8 till yrkesskolor minskat obetydligt, nämligen från 5,4 till 5,2 procent, under det att motsvarande avgång från klass 9 ökat från 2,9 till 5,3 procent (allt räknat i förhållande till respektive klassers totala elevantal).

Fortfarande jämfört med läsåret 1956/57 har elevernas avgång från klass 9 till försöksgymnasier ökat från 3,1 till 4,9 procent, under det att motsvarande avgång till gymnasier av traditionell typ minskat från 4,0 till 3,5 procent. Avgången från samma klass till tekniskt gymnasium och handelsgymnasium har ökat från endast 0,2 till 0,4 procent.

Avgång av elever från högstadiet enligt 4 § 2 b och 2 c mom. Allmänna försöksskolebestämmelser framgår av tabell 8. (I moment 2 b sägs att elev vid utgången av det läsår, som utlöper det kalenderår, då han fyller 16 år, må äga rätt att avgå från skolan, även om han icke inhämtat för erhållande av avgångsbetyg erforderliga kunskaper; moment 2 c innehåller förutom en kompletterande övergångsbestämmelse det stadgandet, att, om särskilda skäl föreligger, elev kan medges rätt att avgå från skolan efter utgången av det läsår, som utlöper det kalenderår, då eleven fyller 15 år, om han då genomgått klass 8.)

Vid en jämförelse med läsåret 1956/57 lägger man märke till att avgången på grund av här nämnda orsaker minskat från 12,3 till 4,8 procent.

Yrkesvägledning

I den sedan flera år tillbaka bedrivna yrkesvägledningen har ingått dels studie- och yrkesorienterande undervisning inom ramen för ämnet samhällskunskap, dels praktisk yrkesorientering ute i näringslivet, dels också enskild studie- och yrkesvägledning.

Den yrkesorienterande undervisningen omfattar i klass 7 cirka 10 timmar, i klass 8 cirka 30 timmar och i klass 9 cirka 10 timmar. Denna undervisning ombesörjes i regel av yrkesvalslärare, och i flertalet distrikt har

Tabell 9. Praktikplatser i klass 8 läsåret 1957/58 fördelade på olika huvudgrupper av yrken

P o j k a r		Antal praktikplatser	Flickor	
Yrkesområde			Yrkesområde	
Industri och hantverk	6 260	Handel	2 536	
Handel	1 170	Hälsa- och sjukvård, hygien ...	2 222	
Förvaltning och fria yrken ...	829	Förvaltning och fria yrken ...	1 574	
Samfärdsl	701	Industri och hantverk	577	
Jordbruk och skogsbruk	760	Husligt arbete	553	
Hälsa- och sjukvård, hygien ...	78	Jordbruk och skogsbruk	106	
Husligt arbete	4	Samfärdsl	91	
Summa	9 802	Summa	7 659	

man endast en sådan. Denne svarar antingen enbart för den yrkesorienterande undervisningen eller för hela ämnet samhällskunskap.

Under läsåret 1957/58 har läraren i samhällskunskap även haft hand om den yrkesorienterande undervisningen i klass 7 i två tredjedelar av hela antalet distrikt med denna årskurs, i klass 8 i en fjärdedel och i klass 9 i nära hälften av de distrikt, som under året haft ett högstadium med dessa årskurser.

Föräldrainsformation rörande elevernas studie- och yrkesval har i klasserna 6—9 regelbundet lämnats. I flertalet försöksdistrikt har det dessutom varit möjligt att i sådana frågor rådgöra enskilt med yrkesvalsläraren på dennes mottagningstid i skolan.

Den praktiska yrkesorienteringen i klass 8 har liksom tidigare omfattats med stort intresse från elevernas sida. Av dessa hade omkring två tredjedelar eller i det närmaste alla, som enligt gällande timplaner i klass 8 hade möjlighet att välja praktisk yrkesorientering, gjort detta. Oftast tillbringade eleverna fyra veckor ute i näringslivet, i regel fördelade på två 2-veckorsperioder. Vanligen omfattade den praktiska yrkesorienteringen för varje elev minst två olika yrken. Enligt statistiska uppgifter, som sammanställts av arbetsmarknadsstyrelsen, anskaffades under året 17 461 praktikplatser åt elever i klass 8. För pojkar och flickor fördelade sig dessa platser på de olika huvudgrupper av yrken, som framgår av tabell 9.

Liksom tidigare visat sig vara förhållandet praktiserade pojkar föredras inom industri- och hantverksyrken, medan flickorna mest höll sig till kontor, hälsa- och sjukvård. Av rapporterna från distrikten framgår vidare, att flera pojkar än flickor deltar i den praktiska yrkesorienteringen. Detta sammanhänger bland annat med att pojkar i klass 8 i större utsträckning än flickorna väljer ämneskombinationer med endast ett eller intet främmande språk, varigenom mera tid för denna yrkespraktik frigöres. I detta sammanhang påpekas från några distrikt, att praktisk yrkesorien-

tering också borde anordnas för teoretiskt inriktade elever. Särskilt gäller detta de elever, som i klass 9 väljer den allmänna linjen och för vilka den fortsatta yrkesvägledningen och utplaceringen på arbetsmarknaden anses erbjuda större svårigheter än för elever från klass 9 y.

Vidare framhåller yrkesvalslärarna, att anskaffandet av lämpliga praktikplatser, både för praktisk yrkesorientering i klass 8 och för yrkesutbildning av förberedande slag i klass 9, varit en av deras mest krävande uppgifter.

Den *enskilda studie- och yrkesvägledningen* är ett viktigt komplement till den teoretiska och praktiska yrkesorienteringen. Även denna uppgift ställer stora krav på yrkesvalslärarna. I detta sammanhang framhålles i rapporterna behovet av hjälpmedel för att utröna elevernas intressen och vissa andra yrkesförutsättningar.

Relevanta data för den enskilda yrkesvägledningen får yrkesvalslärarna emellertid genom sitt kontaktarbete med föräldrar, lärare, skolläkare, skolköterska, skolpsykolog och personer, som iakttagit eleverna under deras arbete utanför skolan, t. ex. handledare eller förmän ute på arbetsplatserna. I en del fall användes skriftliga utlåtanden rörande sådana iakttagelser. Sammanställningen av de personliga uppgifterna om var och en av eleverna underlättas genom det särskilda *elevkort för yrkesvägledningen*, som fr. o. m. läsåret 1958/59 användes på enhetsskolans högstadium.

När det gäller för eleverna att också inom skolan vidga sina arbetserfarenheter, utgör den s. k. allmänpraktiska verkstaden ett värdefullt inslag. Denna torde i någon mån kunna minska belastningen på näringslivet i fråga om praktikplatser. Inom skolan ger den direkta kontakten mellan yrkesvalsläraren och läraren i den allmänpraktiska verkstaden vissa möjligheter att bedöma elevernas fallenhet för de olika slags arbete, som där kan ordnas. Under läsåret 1957/58 hade emellertid endast nio distrikt anordnat undervisning i allmänpraktisk verkstad. Där man haft sådan verksamhet anser man, att eleverna kommit mera till klarhet om sina förutsättningar för olika slags arbete.

Utbildningen av yrkesvalslärare har i samarbete mellan arbetsmarknadsstyrelsen och skolöverstyrelsen under läsåret 1957/58 anordnats i form av en befodringskurs i yrkesvägledning för 20 folkskollärare. I denna kurs deltog dessutom 6 lärare, som redan hade förvärvat behörighet att undervisa i läroämnena eller yrkesämnena på enhetsskolans högstadium.

Förberedande yrkesutbildning

Under läsåret 1957/58 erhöll 2 356 elever förberedande yrkesutbildning i nionde klassen. Av dessa elever var 1 319 pojkar och 1 037 flickor. Denna del av utbildningen genomfördes i samarbete mellan enhetsskola, näringsliv och yrkesskolor.

Tabell 10. Branschriktningen läsåret 1957/58 hos 9y-elever med undervisningen i yrkesämnen förlagd till yrkes- och industriskolor

Bransch	Pojkar		Flickor		Summa
	Antal	%	Antal	%	
A. Jordbruk	16	3,8	—	—	16
B. Husligt arbete	16	3,8	59	29,1	75
C. Metallyrken	269	63,1	—	—	269
D. Handel och kontor	18	4,2	109	53,7	127
E. Andra yrken (bl. a. hantverk)	107	25,1	35	17,2	142
Summa	426	100,0	203	100,0	629

De i tabell 10¹ redovisade, som utgör drygt en fjärdedel (27 procent) av eleverna i klass 9y, har fått denna sin förberedande utbildning i yrkes- och industriskolor. Under de båda närmast föregående åren var dessa skolors andel i utbildningsprogrammet 19 procent respektive 24 procent. Tabell 10 visar branschriktningen hos de elever, som läsåret 1957/58 undervisats i yrkesämnen i skolor av detta slag.

Man lägger märke till att inte mindre än inemot två tredjedelar (63 procent) av pojkarna i yrkes- och industriskolor förberedde sig för metallyrken. Av flickorna därstädes var drygt hälften inriktade på handel och kontor.

Av de nära tre fjärdedelar elever, som haft sin undervisning i yrkesämnen förlagd till enhetsskolan, hade åtminstone pojkarna — såsom framgår av tabell 11¹ — en något mera varierad branschriktning. Inemot en tredjedel (32 procent) av dessa förberedde sig för hantverk och blandade yrken men

Tabell 11. Branschriktningen läsåret 1957/58 hos 9y-elever med undervisningen i yrkesämnen huvudsakligen förlagd till enhetsskolan

Bransch	Pojkar		Flickor		Summa
	Antal	%	Antal	%	
1. Jord- och skogsbruk	63	7,1	—	—	63
2. Husligt arbete	20	2,2	412	49,4	432
3. Metallyrken	209	23,4	3	0,4	212
4. Snickeri	16	1,8	—	—	16
5. Lokalt betingade yrken	40	4,5	17	2,0	57
6. Handel och kontor	143	16,0	333	39,9	476
7 a. Hantverk och blandade yrken	285	31,9	69	8,3	354
7 b. Allmänpraktisk kurs	117	13,1	—	—	117
Summa	893	100,0	834	100,0	1 727

¹ Tabellerna 10 och 11 är sammanfattningar av det mera detaljerade material, som överstyrelsen lämnat i sin redogörelse. (Se härom Aktuellt 1959: 4.)

knappt en fjärdedel (23 procent) för metallyrken. Av flickorna däremot fördelade sig åtminstone åtta av tio på antingen grenen husligt arbete eller grenen handel och kontor.

Näringslivets medverkan vid den yrkesförberedande utbildningen har skett i olika former. Vanligen har detta samarbete organiserats så, att eleverna helt eller delvis haft sin yrkespraktik förlagd till olika företag, varvid det förstnämnda varit det vanligaste. Enligt arbetsmarknadsstyrelsens statistik har 2 141 praktikplatser under läsåret 1957/58 anskaffats för 9-åringar. Den vid den förberedande yrkesutbildningen nödvändiga samverkan mellan enhetsskolan å ena sidan samt yrkesskolor och näringsliv å den andra har liksom under föregående år måst få olika utformning alltefter olika lokala förutsättningar, vilket närmare framgår av det detaljmaterial, som överstyrelsen publicerat i den fullständiga redogörelsen för försöksverksamheten med enhetsskolor läsåret 1957/58 (Aktuellt 1959: 4).

2. Redogörelse för försöksverksamhet vid högre skolor

Skolöverstyrelsen har med förutnämnda skrivelse den 11 december 1958 inkommit med redogörelse även för den pedagogiska försöksverksamheten vid högre skolor under läsåret 1957/58. Redogörelsen, som är grundad på de rapporter, vilka ingivits av rektorerna eller andra försöksledare, är i sin helhet publicerad i »Aktuellt från skolöverstyrelsen» (1959: 5). I det följande lämnas endast ett sammandrag.

Antalet försök av detta slag var läsåret 1957/58 sammanlagt 378, fördelade på 127 skolor. Närmast föregående år var motsvarande antal 342 respektive 117.

I fortsättningen kommer försöksverksamheten vid högre skolor enligt plan, som redovisades i 1958 års statsverksproposition, bilagan åttonde huvudtiteln (s. 430 ff.), att bedrivs enligt andra principer än tidigare. Den viktigaste ändringen är den, att en del av de mest angelägna reformprojekten, rubricerade såsom »särskild» försöksverksamhet, koncentreras till bestämda skolor. Där söker man bland annat genom att något minska vissa lärares undervisningsskyldighet underlätta och effektivera planläggningen, genomförandet och utvärderingen av dessa försök, som i regel behöver pågå under en följd av år.

Realskolestadiet

Försök med s. k. särskild normalskolekompetens har under läsåret 1957/58 pågått vid 5 skolor, varav 4 kommunala flickskolor och 1 privatläroverk. Detta försök går ut på att för en grupp elever med stora svårigheter i matematik och främmande språk anordna enklare kurser i dessa ämnen samt även ge dessa elever möjlighet att i stället välja t. ex. maskinskrivning.

Sådan särskild kurs har under läsåret 1957/58 valts av endast 27 elever i engelska, 12 i tyska, 14 i matematik och 25 i maskinskrivning. Enligt rap-

porterna har detta försök ännu ej vare sig funnit någon lämplig form eller lett till några avgjort positiva resultat.

Försöksverksamheten med korrespondensskolor har nu nått därhän, att dessa i fortsättningen bör inordnas bland övergångstidens övriga skolformer. Resultaten visar, att även elever med ordinär studiebegåvning kan föras fram till realexamen genom korrespondensundervisning av det slag, som bedrivits i dessa skolor. Tabell 12 redovisar det antal elever, som på detta sätt läsåret 1957/58 fullföljt sin examen samt deras därvid uppnådda genomsnittresultat.

Tabell 12. Antalet elever i korrespondensrealskolor, som läsåret 1957/58 avlagt realexamen samt deras betygsresultat

Kommun	Antal elever som		Medelbetyg i	
	genomgått preparandkurs	avlagt realexamen	läroämnen	teckning
Amnehärad	12	10	1,6	0,6
Björkvik	17	13	1,6	1,4
Finnskoga-Dalby	10	6	1,5	1,3
Norra Ny	4	4	1,6	1,6
Oviken	7	7	1,5	0,9

Ovikens kommun har medgivits rätt att från och med den 1 juli 1958 inrätta kommunal realskola. Därmed kommer korrespondensrealskolan att successivt avvecklas. Detsamma kommer att ske i Finnskoga-Dalby, när den därstädes nu påbörjade försöksverksamheten med enhetsskola från och med läsåret 1960/61 när högstadiet.

Försök med uppskjuten delning av klass i främmande språk har under läsåret 1957/58 fortsatt vid 16 skolor. Ehuru uppfattningen om försöket fortfarande varierar, synes man övervägande anse, att möjligheten att genom delning av klass i främmande språk samtidigt undervisa ett begränsat antal elever kommer dessa bäst tillgodo på ett stadium, som ligger ovanför nybörjarnas. Såsom skäl anför man exempelvis, att individuell undervisning är lättare att genomföra med mera mogna elever.

En omfördelning av ämnet samhällslära på realskolans olika årskurser prövades läsåret 1957/58 i 16 skolor. Vid en del av dessa har man föredragit att fördela samhällsläran endast på de två högsta årskurserna i stället för på samtliga. Men erfarenheterna av detta nya arrangemang är — enligt rapporterna — ännu ej tillräckliga för några säkra slutsatser.

Prövningen av avkortade kurser i matematik har under läsåret 1957/58 inte vunnit någon större anslutning. I rapporterna framhålles att de elever, som läser avkortade kurser i ämnet, i regel är i sådant behov av hjälp, att de knappast kan få tillräcklig sådan enbart genom »differentiering inom klassens ram.»

Särskild undervisning i bok- och bibliotekskunskap har av kostnadsskäl under läsåret 1957/58 varit begränsad till 5 skolor. Erfarenheterna av försöket anses övervägande positiva. Meningen är emellertid, att detta i fort-

sättningen skall ingå såsom ett led i den särskilda försöksverksamheten. Skolöverstyrelsen har för avsikt att med ledning av de ytterligare erfarenheter, som man därvid får, efter hand låta utarbeta en handledning i bok- och bibliotekskunskap.

Kurser i hushållsgöromål och slöjd i realskolans näst högsta klass anordnades under läsåret 1957/58 inom ramen för nuvarande timplan. Dessa försöksvis ordnade kurser avsåg för pojkarna hushållsgöromål och för flickorna träslöjd. Enligt de rapporter, som från 3 skolor insänts härom, var intresset stort.

Försök med fritt konstnärligt arbete i slöjd i flickskolan anställdes under året vid 5 sådana skolor. Även detta försök, som omfattat bland annat mönsterkomposition, färgval och konstsovnad, har rönt intresse. Dock har det framhållits, att fostran till god smak och gott omdöme i fråga om mönster, material och sovnadsmetoder självfallet redan ingår såsom ett led i flickskolans ordinarie undervisningsuppgifter i slöjd.

Gymnasiet

Försök med särskilda studiebeting för vissa elever har under läsåret 1957/58 med goda resultat bedrivits vid 10 läroverk. Vanligen har försöket ordnats så, att härför särskilt lämpade elever befriats från den ordinarie undervisningen för att i stället få arbeta självständigt med vissa kursavsnitt, som sedan redovisats för läraren. Möjligheten att ge hela klassen handledning under viss del av undervisningstiden och låta eleverna studera på egen hand under resterande lektioner har enligt rapporterna däremot inte utnyttjats av någon enda skola. Dock har vid en skola några elever lämnats handledning för studiebeting i form av ferieläsning.

Möjligheten till särskild prövning i studentexamen för läroverkets egna elever, som önskar att i förväg avlägga examen i visst eller vissa ämnen, har under läsåret 1957/58 utnyttjats av 104 elever, fördelade på 16 skolor. Närmast föregående år var det 141 elever vid 33 skolor, som begagnade sig av denna möjlighet, vilken numera är stadgeenligt medgiven (118 § 2 mom. läroverksstadgan).

Förläggande av vissa skriftliga prov i studentexamen tidigare än till vårterminen i högsta ringen har under läsåret 1957/58 prövats vid 22 skolor. Vid 4 av dessa förlades proven i engelska till vårterminen i näst högsta ringen och vid 18 till höstterminen i högsta ringen. En skola prövade sistnämnda arrangemang både i engelska och i latin.

Ehuru omdömena om försöket att låta eleverna i förväg fullgöra vissa av de skriftliga proven är övervägande positiva, saknas inte påpekanden av svagheter i anordningen. Särskilt ifrågasätter man, om den kan vara lämplig för den allmänna linjen, som genomsnittligt ännu rekryteras av något svagare utrustade elever.

Muntlig framställning har under läsåret 1957/58 varit föremål för försöksverksamhet vid ett 40-tal skolor. Dessutom har man vid 5 skolor anordnat övningar i dramatisk framställning, i några fall på främmande språk.

Av rapporterna framgår, att dessa inslag i undervisningen blivit uppskattade av eleverna i allmänhet. För en del blyga elever har dock timmarna i muntlig framställning kunnat bli besvärliga.

I rapporterna återkommer gång efter annan frågan, hur man skall kunna

få tillräcklig tid till övningar i muntlig framställning. På en del håll anser man det vara risk för att just detta moment alltför mycket inkräktar på andra viktiga undervisningsgrenar, t. ex. läsning och skrivning. Man framhåller också, att en viss kategori talföra elever i stället skulle behöva övning i koncentration och att detta säkrare sker genom träning i skriftlig framställning.

Samhällslärans ställning har även på gymnasiet varit föremål för fortsatt försöksverksamhet. Under läsåret 1957/58 har man emellertid endast vid 3 skolor prövat att låta samhällsläran utgöra ett helt självständigt ämne, ett arrangemang, vars möjligheter självfallet i mycket hög grad beror på vederbörande lärares egen inställning och utbildning.

Under året har man vid 5 gymnasier också prövat en annan fördelning av samhällsläran inom historieämnets ram än i nuvarande kursplan. Vid ett par av dessa har samhällsläran fördelats på alla ringarna, i övriga fall däremot har den koncentrerats till de båda sista ringarna. Där man slagit in på den förra vägen, har man vid denna undervisning strävat efter att — med utnyttjande av grupparbete i största möjliga utsträckning — anknyta dels till årets regelbundet återkommande tilldragelser på det kommunal- och rikspolitiska planet, dels till lokala institutioner och företag.

Såsom en fördel med samhällslärans utspridning på flera årskurser framhålles ofta, att man därvid genom att i undervisningen föra in aktuellt jämförelsematerial kan bidra till att levandegöra äldre tiders händelser för eleverna. Men omvänt kan man lika väl tänka sig, att svårsmälta avsnitt av samhällsläran blir konkreta och lättare begripliga, om läraren låter dem växa fram organiskt ur det historiska händelseförloppet.

Försök med frivillig textilsöjd har liksom föregående år ordnats under två veckotimmar i vardera ring I³ och II⁴ vid 8 läroverk. Åtskilliga av eleverna har emellertid efter en tid slutat kursen, därtill pressade av det ordinarie skolarbetet eller lockade av andra möjligheter att använda sin fritid.

Frivillig stenografi har även under läsåret 1957/58 försöksvis förekommit vid 5 gymnasier i form av en tvåårig kurs med två veckotimmars undervisning utanför schemat. Det var emellertid endast ett fåtal (32), som anmälde sig till den andra årskursen, och ännu färre fullföljde denna. Bland skälen för avbrott nämndes främst bristfälliga förkunskaper, kursens förläggning till tid utanför schemat samt det krävande ordinarie skolarbetet. De elever, som fullföljde även andra årskursen, uppnådde dock i vissa fall mycket goda resultat.

Fritidskurs i hushållsgöromål anordnades på försök under läsåret 1957/58 i ringarna I³ och II⁴ vid 2 läroverk. Även vid dessa kurser drog sig en del av eleverna efter en tid tillbaka med hänvisning till att deras arbetsbörda blivit alltför stor.

Nya verksamhetsformer inom skolan

Försök med handledning i studieteknik har under läsåret 1957/58 bedrivits vid 12 skolor. Varje klass, som deltagit, har disponerat sammanlagt 7 timmar för ändamålet. Detta försök, som pågått sedan läsåret 1956/57, har haft något olika utformning vid olika skolor.

På en del håll har en enda lärare disponerat alla de timmar, som tilldelats klass för handledning i studieteknik, på andra håll har denna instruktions-

uppgift fördelats på flera lärare. I senare fallet har vanligen en psykologiskt utbildad lärare orienterat eleverna om själva inlärningsprocessen, under det att en annan lärare — ofta bibliotekarien — i anslutning därtill tagit hand om den praktiska inövningen av lämpliga studiesätt. Även vissa facklärare har medverkat vid tillämpningen av den för varje ämne speciella studietekniken.

I rapporterna omvittnas, att det är just de praktiska övningarna som väcker särskilt intresse hos eleverna. Elever, som först genom detta försök i gymnasiet fått handledning och systematisk träning i studieteknik, har framhållit, att de redan tidigare borde ha fått denna hjälp. En rektor sammanfattar sin åsikt härom på följande sätt: »Försöksverksamheten ger vid handen, att det är svårt att utrota dåliga vanor. Upplysning i studieteknik måste ges tidigt.»

Försök att göra skolbiblioteket mera tillgängligt för eleverna har pågått under ett par år. För läsåret 1957/58 rapporteras sådana försök från 6 skolor. Vid en del av dessa har man hållit biblioteket öppet ända till klockan 21. Intresset från elevernas sida har dock inte varit stort, utom beträffande de inackorderade, som på en del håll verkligen i något större omfattning ända på skolorten hemmahörande begagnat sig av denna möjlighet att få studera i lugn och ro på skolbiblioteket.

Systematisk användning av audio-visuella hjälpmedel i undervisningen har under läsåret 1957/58 under försöksmässiga former prövats vid 5 skolor. Vid en av dessa skolor sökte man vid kristendomsundervisningen i näst högsta ringen att jämföra elevernas behållning av auditiva och visuella hjälpmedel. Försöksledaren lät två parallellavdelningar studera samma kursavsnitt på olika sätt. I den ena baserades undervisningen på bandspelade radioprogram, i den andra på diapositivbilder i färg. Resultatet beskrevs på följande sätt:

»Såväl av svaren på testfrågorna som av elevernas direkt meddelade intryck framgick klart de visuella hjälpmedlens överlägsenhet över de auditiva, i varje fall inom det område som försöket omfattade. Detta kunde även iakttagas vid användning av hjälpmedlen. Då ljudbanden spelades, föreföll eleverna stundom ha svårt att koncentrera sig på åhörandet. De är från andra sammanhang vana vid okoncentrerat åhörande av radioprogram. Bilden däremot engagerar på ett helt annat sätt, bland annat helt enkelt därför att det mörklagda rummet framtvingar koncentration på ljusbilden. Eleverna omvittnade även på förfrågan, att de ansåg synintryck bli bestående i minnet på ett mycket intensivare sätt än hörselintryck. Naturligtvis vore en kombination av syn- och hörselintryck det bästa, så att vissa bilder åtföljdes av mer autentisk ljudillustration än lärarens kommentar. Detta fordrar dock så mycket av förberedelse, att det blir svårt att åstadkomma i ordinär undervisning.»

I skolöverstyrelsens redogörelse för pedagogisk försöksverksamhet vid högre skolor 1957/58 rapporteras ytterligare några försök. Beträffande dessa, som främst gäller »Klassens timme», »Skolans timme» och »Fritt valt arbete», torde få hänvisas till den i fullständigt skick publicerade redogörelsen (Aktuellt från skolöverstyrelsen 1959: 5).

3. Departementschefen

I enlighet med uttalande av riksdagen har skolöverstyrelsens försöksavdelning att i samarbete med lärarhögskolans pedagogiska institution i år avge en sammanfattande rapport om den sedan läsåret 1949/50 bedrivna försöksverksamheten med nioårig enhetsskola. Därför har den här refererade rapporten naturligt nog av överstyrelsen begränsats till en huvudsakligen beskrivande redogörelse för förhållandena på detta område under läsåret 1957/58.

Redan i anslutning till den av överstyrelsen avgivna rapporten rörande försöksverksamheten under läsåret 1956/57 framhöll jag, att försöksverksamheten var eller skulle bli föremål för omfattande undersökningar vid sidan av den verksamhet, som kontinuerligt bedrivs av överstyrelsen. Resultatet av dessa undersökningar kommer att framläggas av 1957 års skolberedning. Min granskning av nu föreliggande rapport föranleder mig med hänsyn till sålunda pågående särskilda undersökningar att endast på vissa speciella punkter särskilt kommentera rapporten.

Försöksverksamheten med enhetsskola har vunnit starkt ökad anslutning, särskilt under de båda senaste åren. Det antal försöksdistrikt, som tillkom under åren 1951—54, var för respektive år 5, 5, 7 och 9. Under perioden 1955—58 har antalet årligen nytillkommande försöksdistrikt varit 13, 12, 25 och 47. Hela antalet sådana distrikt uppgick läsåret 1957/58 till 96 (18 städer och 78 landskommuner) med sammanlagt drygt 5 700 lärare och inemot 142 500 elever. Innevarande läsår pågår försöksverksamhet med nioårig enhetsskola i 143 kommuner med sammanlagt cirka 196 000 elever. Det totala invånarantalet i nuvarande försöksområden uppgår till omkring 1 685 000, d. v. s. inemot en fjärdedel (23 procent) av rikets folkmängd.

Vid flera tillfällen har riksdagen framhållit, att försöksverksamheten med enhetsskola, borde syfta till — förutom att utpröva denna skolas organisation och funktion — att tillgodose de särskilt på grund av de stora årskullarna starkt ökade utbildningsbehoven. Senast vid 1957 års riksdag uttalade statsutskottet (1957: 127, s. 8), att det vore rimligt att man — i den mån lokal- och lärartillgången så tillät — vid försöksverksamhetens utvidgning sökte beakta även sådana synpunkter. Jag vill här endast framhålla, att dessa synpunkter självfallet blir särskilt aktuella i en tid av skärpt läge på arbetsmarknaden med uppenbara tendenser till ökad ungdomsarbetslöshet. Otvivelaktigt måste därvid möjligheterna att inom skolväsendet bereda ytterligare utrymme för de växande ungdomskullarna tillmätas den största betydelse. En mycket aktiv verksamhet i detta syfte bedrivs därför nu av skol- och arbetsmarknadsmyndigheterna i samarbete med kommunerna.

Vad gäller lärarsituationen inom enhetsskolan vill jag erinra om den i enlighet med beslut av 1958 års riksdag nu pågående vidareutbildningen av

folkskollärare för undervisning på enhetsskolans högstadium. Denna vidareutbildning, för vilken jag redogjort i årets statsverksproposition och som enligt där framlagt förslag skall anordnas i oförändrad omfattning även under nästa budgetår, kommer från och med läsåret 1959/60 att avsevärt öka tillgången på för högstadieundervisning behöriga lärare i läroämnena. Av de lärare, som under läsåret 1957/58 undervisat i sådana ämnen på enhetsskolans högstadium, hade mindre än hälften (40,4 procent) genomgått både erforderlig ämneslärarutbildning och praktisk lärarutbildning. Såväl denna som högstadiets övriga lärarutbildningsfrågor påkallar alltjämt uppmärksamhet och effektiva åtgärder.

Beträffande rekrytering och utbildning av lärare i yrkesämnena inom industri, hantverk och handel, bland annat för enhetsskolans behov, torde 1955 års sakkunniga för utredning angående yrkesutbildningens centrala ledning och viss lärarutbildning komma att framlägga förslag inom kort.

I fråga om elevernas tillval av ämnen och linjer på enhetsskolans högstadium (tabellerna 4 och 5) lägger man märke till att det alltjämt är en större andel av flickorna än av pojkarna, som väljer ämneskombination med två främmande språk. Till följd härav är flickorna också på den gymnasieförberedande linjen i klass 9 fortfarande något överrepresenterade i jämförelse med pojkarna. Denna genomgående tendens synes ha med högstadiets konstruktion att göra och förhållandet torde, såsom i olika sammanhang framhållits, komma att närmare skärskådas av skolberedningen.

Den av överstyrelsen redovisade branschinriktningen hos eleverna på den yrkesförberedande linjen i klass 9 (tabellerna 10 och 11) synes, särskilt för flickornas del, ganska ensidig; grenarna handel och kontor samt husligt arbete har en dominerande ställning. Det är av vikt att ägna stor uppmärksamhet åt detta förhållande och sträva efter att flickornas utbildningsmöjligheter i klass 9 y blir mindre traditionsbundna.

Branschinriktningen hos de pojkar, vilkas undervisning i yrkesämnena förlagts till enhetsskolan, är mera varierad. Dock är det i viss mån förvånande, att man ej för stort mer än en tiondel (13 procent) av dessa elever ordnat s. k. allmänpraktisk kurs. Enligt vad överstyrelsen framhåller, har nämligen undervisningen i allmänpraktisk verkstad på de håll, där den förekommit, verksamt bidragit till att öka elevernas klarhet om sin yrkesinriktning och samtidigt betytt en välkommen lättnad i fråga om de flerstädes mycket stora svårigheterna att skaffa eleverna från utbildningssynpunkt lämpliga praktikplatser utanför skolan. Därtill kommer att den allmänpraktiska undervisningen såsom sådan givit eleverna en mer mångsidig orientering. Denna i sin tur torde komma att öka deras anställningsmöjligheter och yrkesrörlighet, vilket självfallet är av stor betydelse i en tid, då man har att räkna med genomgripande förändringar inom arbetslivet.

Med tillfredsställelse kan konstateras att antalet elever, som läsåret 1957/58 medgivits rätt att lämna högstadiet utan att ha inhämtat veder-

börliga kurser eller utan att ha uppnått den för avgång normala åldern (tabell 8), är förhållandevis litet. Antalet sådana har avsevärt minskat i jämförelse med föregående år.

Beträffande övergången efter avslutad enhetsskola till högre skolor (tabell 7) lägger man märke till att fortfarande en mycket obetydlig andel av den ifrågavarande elevgruppen fortsätter i specialgymnasier. Detta förhållande torde delvis bero på högstadiets nuvarande konstruktion. Även ur denna synvinkel aktualiseras alltså frågan om hur högstadiet bör utformas för att erbjuda tillräckligt attraktiva och effektiva studiealternativ. Givetvis är detta spörsmål ett av huvudproblemen för skolberedningen. Vissa modifieringar i syfte att underlätta fortsatta studier vid exempelvis tekniskt gymnasium synes mig emellertid böra övervägas från skolöverstyrelsens sida redan inom ramen för den nu pågående försöksverksamheten.

Vad slutligen beträffar försöksverksamheten vid högre skolor, är överstyrelsens redogörelse härom för läsåret 1957/58 likaledes övervägande av beskrivande art. Inom denna sektor av försöksverksamheten pågår emellertid en omläggning, som närmare beskrivits i 1958 års statsverksproposition (s. 430 ff.) i syfte att i första hand samla det egentliga försöksarbetet till bestämda skolor. Därför torde redan nästa års redogörelse komma att bära spår av den koncentration av denna verksamhet, som är nödvändig.

II. Vissa speciella problem rörande enhetsskolorganisationen i glesbygder

I. Tidigare ställningstaganden

I 1950 års skolproposition nr 70 (s. 239) framhöll departementschefen, att en specialutredning i sinom tid kunde befinnas påkallad rörande skolväsendets ordnande i vissa glesbygder, eftersom det där vid enhetsskolans genomförande kunde bli nödvändigt med inackordering i skolhem i större utsträckning. Departementschefen, som ansåg, att det inte kunde tillförlitligt bedömas, i vad mån undantagsformer där vore behövliga, förrän enhetsskolans detaljkonstruktion definitivt utprovats, tillade emellertid följande: »Glesbygdernas speciella problem inom enhetsskolorganisationen torde därför komma att aktualisera sig först under genomförandeperioden på 1960-talet.»

I sitt utlåtande (SOU 1949: 35, s. 26 f.) över 1940 års skolutrednings betänkanden och 1946 års skolkommissions principbetänkande hade skolöverstyrelsen erinrat om att ett av huvudmotiven för den förestående skolreformen var att skapa större likställighet mellan stad och land i fråga om ungdomens möjligheter till fortsatt utbildning. Den fortsatta centralisering av skolväsendet, som vore en av grundförutsättningarna härför, ansåg över-

styrelsen borde genomföras varsamt. Både utredningarna, remissinstanserna och överstyrelsen var ense om att centralisering borde förekomma endast undantagsvis på lågstadiet och generellt blott på högstadiet. Skolkommissionen hade dock gått längre och ansett, att en centralisering även av mellanstadieklasserna 5 och 6 ofta vore önskvärd för engelskundervisningens skull. De skolor, som kommissionen ville bibehålla såsom »bygdeskolor», skulle alltså i allmänhet vara 4-åriga och i en del fall 6-åriga. Överstyrelsen och flertalet inspektörer ansåg det emellertid vara olämpligt att låta 4-klassiga skolor bli den vanligaste formen av bygdeskolor.

Vidare menade överstyrelsen, att systemet med skolhem och inackordering i möjligaste mån borde begränsas till enhetsskolans högstadium och ej heller där förekomma annat än i de fall, där avstånden är så stora, att man lämpligen ej kan anordna skolskjutsar.

Särskilda utskottet vid 1950 års riksdag (utl. nr 1, s. 125) framhöll, att bygdeskolorna normalt och så långt det är genomförbart borde omfatta klasserna 1—6. Därigenom skulle en rationell lösning av enhetsskolans organisationsproblem underlättas, och utskottet ansåg, att det redan av detta skäl endast undantagsvis borde förekomma bygdeskolor, som omfattade blott klasserna 1—4. »I synnerhet måste de pedagogiskt svagaste formerna av dessa skolor med endast en lärare och vartannatårsintagning betraktas som rena nödfallsutvägar» — tillade utskottet.

I skolöverstyrelsens plan för enhetsskolorganisationens genomförande, framlagd i skrivelse till Kungl. Maj:t den 23 april 1956, erinrades om den specialutredning angående glesbygdersnas skolfrågor, vilken enligt 1950 års skolproposition kunde komma att erfordras på 1960-talet. Efter att ha påvisat, att det för en allsidig bedömning av enhetsskolans arbetsmöjligheter under skilda förhållanden är nödvändigt att komplettera den pågående försöksverksamheten med ett antal landsbygdsdistrikt, särskilt glesbygdsdistrikt, hemställde överstyrelsen om att den utlovade utredningen måtte komma till utförande tidigare än som från början avsetts. Om glesbygdsdistrikten anförde överstyrelsen bland annat följande:

Dessa distrikt medför speciella problem, bland annat beträffande skolskjutsar och inackordering för högstadieundervisning, och ytterligare erfarenheter på detta område måste vinnas. I vissa sammanhang torde en lösning av glesbygdsdistriktens utbildningsproblem främst på högstadiet kunna erhållas med hjälp av korrespondensundervisning i liknande former som vid korrespondensrealskolorna. Möjligheten av ett sådan arbetssätt på enhetsskolans högstadium bör närmare prövas i försöksverksamheten.

Beträffande den utredning om glesbygdersnas skolfrågor, vilken överstyrelsen ansåg vara angelägen, rekommenderades i skrivelsen, att man borde undersöka förutsättningarna för att — såsom sker i glesbygder i vissa andra länder — grunda skolarbetet på en intensivare medverkan av skolradio än som nu förekommer här i landet. Överstyrelsen ansåg, att det därigenom skulle bli möjligt »att i stor utsträckning undvika internatverksamhet».

Genom beslut den 28 september 1956 bemyndigade Kungl. Maj:t skolöverstyrelsen att verkställa utredning om glesbygdernas skolfrågor samt att inkomma till Kungl. Maj:t med utredningen och med de förslag i ämnet, vartill överstyrelsen funne anledning.

Som *särskilda sakkunniga för utredning angående glesbygdernas skolfrågor* tillkallade överstyrelsen genom beslut den 29 september 1956 dåvarande folkskolinspektören i Norrbottens läns östra inspektionsområde A. W. Snell, dåvarande rektorn vid Västerbottens läns landstings centrala verkstadsskola i Skellefteå E. O. Stålnacke samt rektorn vid högre allmänna läroverket för gossar å Norrmalm i Stockholm A. T. D. Sävborg, ordförande.

Enligt skolöverstyrelsens direktiv för utredningen skulle de sakkunniga för glesbygdsskolornas del undersöka möjligheterna:

- 1) att anlita både radio- och korrespondensundervisning;
- 2) att ordna tjänster för ambulerande lärare;
- 3) att koncentrera elevernas undervisning i de mest lärar- och lokalkrävande ämnena till viss del av året, då de skulle behöva inackorderas på främmande ort.

Vid utredningen borde man eftersträva sådana anordningar, att även ungdom från glesbygder kunde beredas tillgång till en såväl åt teoretiskt som åt praktiskt håll tillräckligt varierad och i möjligaste mån fullständig högstadieutbildning. De sakkunniga borde överväga de undantagsformer, som kunde vara motiverade inom enhetsskolorganisationen i glesbygder. Därvid borde även statsbidragsfrågorna beaktas och så långt möjligt preciserar.

Betänkandet »Glesbygdernas skolfrågor» (stencilerat) avlämnades av de sakkunniga den 4 september 1957 till skolöverstyrelsen, som med skrivelse den 20 januari 1958 till Kungl. Maj:t överlämnat den verkställda utredningen och däröver inhämtade yttranden samt på grundval därav framlagt vissa förslag till omedelbara åtgärder i samband med försöksverksamhet i glesbygder. Över detta överstyrelsens förslag har statskontoret den 29 mars 1958 avgivit utlåtande.

Glesbygdsutredningens uppdrag är emellertid ännu ej slutfört. Skolöverstyrelsen har nämligen den 14 maj 1957 uppdragit åt samma sakkunniga att fortsättningsvis utreda möjligheterna att bereda vissa glesbygders ungdom tillgång till även gymnasieutbildning i hemorten eller i dess närhet.

I följande avsnitt redovisas i korthet utredningens hittills framlagda förslag och remissyttrandena däröver, varvid huvudvikten lägges på de punkter, som har samband med skolöverstyrelsens förslag till omedelbara åtgärder. Detta överstyrelsens förslag jämte statskontorets utlåtande redovisas för sig.

2. Glesbygdsutredningen

Allmänna synpunkter

Såsom redan nämnts var *utredningens huvuduppgift* att föreslå sådana anordningar, att även ungdom från glesbygder kan beredas tillgång till en såväl åt teoretiskt som åt praktiskt håll tillräckligt varierad och i möjligaste mån fullständig utbildning på enhetsskolans högstadium. De sakkunniga erinrar i sitt betänkande inledningsvis om att en av de starkaste motive-ringarna för införandet av enhetsskola har varit önskemålet att därigenom kunna förbättra utbildningsmöjligheterna för landsbygdens ungdom. Visserligen säger det sig självt, anser de sakkunniga, att det aldrig kan bli möjligt att i fråga om exempelvis förberedande yrkesutbildning erbjuda glesbygds-ungdomen lika varierade utbildningsalternativ, som dem tätorterna med sitt nyanserade näringsliv kan ge sina uppväxande. »Men principen om lika utbildningsmöjligheter för alla måste upprätthållas så långt det är möjligt.» I fråga om sin allmänna inställning till uppgiften anför de sakkunniga bland annat följande.

Många skolfrågor i glesbygden skulle lätt kunna lösas, om man blott kunde föra samman barn i önskat antal och inackordera dem på närmaste tätort, där fullt differentierat högstadium kan organiseras. Flera av dessa frågor är emellertid lika mycket befolkningsproblem som skolproblem.

De anordningar, som de sakkunniga vill föreslå, måste kunna tillgodose kravet på en god, meningsfull skolgång, utan att alltför stora sociala olägenheter uppstår för barnen, för föräldrarna och därmed kanske för hela bygden. För både barnens och föräldrarnas skull borde därför enligt de sakkunnigas mening inackordering så långt möjligt undvikas. — För hela bygdens skull är det angeläget, att dess ungdom inte tvingas att under flera år av skoltiden leva i en miljö, som avsevärt skiljer sig från hembygdens. Därmed sättes lätt exporten av ungdom från glesbygd till tätort i system.

Emot dessa allmänna synpunkter har *remissmyndigheterna* inte haft något att invända.

Begreppet glesbygd har de sakkunniga sökt definiera enbart från skolorganisatorisk synpunkt. De framhåller, att det alltså är fråga om »skol-glesbygd». Såsom glesbygdskommun i denna bemärkelse räknas »sådan kommun, som inte har förutsättningar att bygga upp ett eget vanligt hög-stadium, dit kommunens alla barn kan hänvisas». Begreppet preciseras av de sakkunniga närmare på följande sätt: »I en glesbygdskommun föreligger inte möjligheter till samarbete med en grannkommun, och befolkningsunderlaget är inte så stort, att det finns betryggande förutsättningar för att organisera ett högstadium med minst två parallellklasser. Folkmängden understiger alltså 4 000 invånare. Avstånden är också så stora, att man inte ens med de bästa skjutsanordningar kan forsla barnen till ett vanligt hög-stadium varje dag.»

De sakkunniga har emellertid ännu mera avgränsat begreppet skolglesbygd. Såsom sådan betraktar de endast kommuner (respektive kommundelar), som har så stort barnantal, att det utgör ett rimligt underlag för speciella högstadianordningar. Detta skulle enligt de sakkunniga förutsätta årskullar på minst 20 elever. Där befolkningsunderlaget är ännu mindre, blir inackordering enda utvägen, och problemen för sådana kommuner berörs inte av utredningen. Slutligen framhåller de sakkunniga, att de delar av vårt land, som från skolans synpunkt kan betraktas såsom glesbygd, »nästan undantagslöst är trakter, där befolkningens flertal får sin bärning ur skogen».

Exempel på kommuner, som från utredningens skolorganisatoriska synpunkter betraktas såsom glesbygdskommuner, angavs i en förteckning, som enligt de sakkunniga dock ej var att anse som definitiv. I denna förteckning återfinns följande kommuner, ordnade inspektionsområdesvis från söder till norr: Björkvik, Styrso, Sörbygden, Norra Ny, Säfsnäs, Lima, Transtrand, Venjan, Los, Ramsjö, Häverö, Anundsjö, Kålarne, Stugun, Råtan, Hogdal, Övre Ljungdalen, Sveg landskommun, Tännäs, Hede, Ström, Frostviken, Åre, Fredrika, Dorotea, Vilhelmina, Tärna, Arjeplog, Arvidsjaur, Pite landskommun, Jokkmokk, Gällivare, Överkalix, Junosuando, Tarendö, Pajala och Övertorneå.

Varken den i utredningen gjorda bestämningen av begreppet glesbygd eller den i anslutning därtill uppgjorda förteckningen över glesbygder har gått fri från invändningar i remissyttrandena.

Från inspektörshåll har framhållits, att de sakkunnigas definition är orimligt snäv. Svenska seminarieläraryöreningen anser, att definitionen tar mera hänsyn till högstadiets grad av differentiering än till glesbygdsbefolkningens intressen. Föreningen anser vidare, att de sakkunniga därvid förbiset det nära och naturliga sambandet mellan mellanstadiet och möjligheterna att bygga vidare på vad som redan finns.

Även skolöverstyrelsen finner det olämpligt med en definition, som endast tar sikte på högstadiet och som ej är tillämplig på låg- och mellanstadiet. Vidare anser överstyrelsen det mindre lämpligt att, som de sakkunniga gjort, fixera elevantalet per årskull till 20 såsom villkor för att ett särskilt för glesbygd avpassat högstadium skall få inrättas. Ifall elevantalet är något lägre än 20, bör enligt överstyrelsens mening upprättande av ett högstadium ändå kunna övervägas, så vida barnantalet ej är statt i sjunkande och om särskilda skäl talar för specialanordningar härvidlag.

Likaså har de sakkunnigas uppfattning, att glesbygdskommuner nästan undantagslöst är skogskommuner, betvivlats i en del yttranden. Bland annat har framhållits, att även vissa ökommuner, som saknar skogsbruk i egentlig mening, är att betrakta såsom glesbygder. I sådana kommuner måste därför exempelvis den förberedande yrkesutbildningen få en delvis annan uppläggnings än den de sakkunniga tänkt sig.

Bygdeskolorna i enhetsskolorganisationen

De sakkunniga föreslår, att de båda enligt deras mening svagaste formerna av bygdeskolor — B 3- och D-skolorna — avskaffas i samband med enhetsskolreformen. Skillnaden mellan dessa skolformer är främst den olika lärarkompetensen, vilken för D-skolorna är småskollärarexamen och för B 3-skolorna folkskollärarexamen. Vid båda dessa skoltyper sker emellertid intagning av elever blott vartannat år. Därigenom skulle en del elever i dessa skolor ej hinna att inom den nioåriga skolpliktsåldern gå igenom enhetsskolans alla årskurser. »Detta gör det nödvändigt, att de nuvarande skolorna av B 3- och D-form avvecklas allteftersom den nioåriga skolan genomföres», framhålles det i utredningen.

Lika bestämt hävdar emellertid de sakkunniga, att skolor för de lägre årskursernas elever bör få bibehållas i glesbygder, så att man för dessa elever i möjligaste mån kan undvika inackordering och skolskjutsar på längre håll än förslagsvis 15 km (d. v. s. högst en halv timmes körtid). För den skull föreslås bestämmelser om att småskolor med klasserna 1—3 (bv-form) eller klasserna 1—4 (bv II-form) må kunna bibehållas i verkliga glesbygder. I dessa skolor skulle intagning av nybörjare ske varje år, och antalet elever borde fastställas till förslagsvis lägst 8 och högst 17. Om antalet elever i sådan flerklassig småskola vid början av ett läsår ej uppginge till 8 men till minst 5, borde enligt de sakkunniga vederbörande statens inspektör äga medge, att skolan det oaktat finge bibehållas under ytterligare ett läsår.

Skulle antalet elever vid dylik småskola av bv- eller bv II-formen komma att överstiga förslagsvis 17, borde skolan enligt de sakkunniga kunna omorganiseras antingen till en vanlig småskola av b-form med klasserna 1—2 och med ett barnantal av högst 8 (6 under något år) eller till en skola av B 2-form, eventuellt med klasserna 1—3 i småskolavdelningen och klasserna 4—6 i folkskolavdelningen. Skola av denna B2v-form borde få inrättas och bibehållas, om elevantalet i klasserna 1—6 mer varaktigt överstiger 17. Dock skulle detta enligt de sakkunniga endast få ske »i de egentliga glesbygderna, framför allt i skogsarbetarbyarna».

Remissinstanserna delar allmänt de sakkunnigas uppfattning om nödvändigheten av att avveckla D-skolorna. Däremot är man inte lika ense om att detsamma bör ske med B3-skolorna. För dessas bibehållande uttalar sig ett 10-tal instanser, däribland 3 inspektörer och 3 skolstyrelser. Även folkskolläraryförbunden ställer sig tveksamma inför förslaget om att avveckla dessa skolor. Det enligt förbundens mening bästa alternativet till B3-skolor är bygdeskolor av B2-form, och man menar, att denna skolform för glesbygdernas del skulle få förekomma, så snart elevantalet överstiger 12.

I närmare femtio remissyttranden har man ställt sig övervägande positivt till förslaget om att i glesbygderna bibehålla småskolor av bv- eller bv II-formen. Dessa skolor betecknas emellertid av ett 10-tal inspektörer såsom pedagogiskt sett otillfredsställande. Småskolläraryförbundet vill visserligen ej motsätta sig förslaget men anser, att bv II-formen bör tillåtas endast i

nödfall. För ingendera av dessa skolformer bör enligt förbundets mening den övre gränsen för elevantalet sättas högre än 12. Folkskolläraryrket, som ger uttryck åt den bestämda uppfattningen, att centralisering med inackordering endast i undantagsfall bör tillåtas för klasserna 1—6, finner ingendera av de för glesbygderna föreslagna småskoleformerna acceptabla.

Skolöverstyrelsen anser, att skolor av B3-form med begränsat elevantal bör kunna ingå såsom ett led i enhetsskolorganisationen i glesbygder. Överstyrelsen erinrar om att man tagit hänsyn även till denna skolform vid utarbetande av de »Timplaner och huvudmoment», som gäller för försöksverksamheten med nioårig enhetsskola.

De av de sakkunniga föreslagna 4-klassiga bygdeskolorna av bv II-formen är emellertid enligt överstyrelsens mening pedagogiskt sett underlägsna B3-skolor omfattande klasserna 1—6. Överstyrelsen anser därför, att skolor av den förstnämnda typen även för glesbygder skall betraktas såsom en undantagsform, som får förekomma endast i enstaka fall, där alldeles speciella skäl motiverar en sådan organisationsform.

Däremot är överstyrelsen ense med de sakkunniga om att 3-klassiga småskolor av bv-formen kan ha en uppgift att fylla i glesbygder. Det gäller exempelvis i sådana fall, där barnantalet är för litet för en vanlig småskola av b-form och där eleverna på mellanstadiet kan hänvisas till en skola av högre form än B3 utan att skjutstiden enkel resa nämnvärt behöver överstiga en halv timme. Överstyrelsen framhåller dock, att det endast är med begränsat barnantal, som sådana skolor, där alla tre klasserna för det mesta måste undervisas tillsammans, kan fungera tillfredsställande. Därför bör detta antal enligt överstyrelsens mening i regel ej överstiga 12.

Beträffande de sakkunnigas förslag att skolor av B2v-form skulle få upprättas och bibehållas i vissa glesbygder, om det i klasserna 1—6 mera varaktigt är mer än 17 elever, anser överstyrelsen, att detta antal är väl litet för en sådan skolform. Denna bör enligt överstyrelsens mening få finnas i kommun, som bedriver försöksverksamhet med enhetsskola, såvida barnantalet mera varaktigt överstiger 20.

I försöksdistrikt av glesbygdskaraktär bör således den normala övre gränsen för elevantalet i skolor av bv- och B3-form vara 12 respektive 20 och den normala undre gränsen i klasserna 1—6 i skolor av B2-form såsom nämnts likaledes 20. Överstyrelsen anser det emellertid önskvärt, att dessa normaltal försöksvis får tillämpas även i en del andra glesbygdsdistrikt än sådana som utprövar enhetsskola.

Korrespondens- och radioundervisning

De sakkunniga betonar, att varken korrespondens- eller radioundervisning eller en kombination av dessa båda hjälpmedel kan ersätta direktundervisning, meddelad av fackutbildad lärare.

Korrespondensundervisningen ger även i de fall, där kompetent lärare finns att tillgå, en värdefull komplettering till dennes undervisning och vissa möjligheter att differentiera denna inom klassens ram med hänsyn till elevernas val av mer eller mindre avancerade kurser i respektive ämnen. Vid t.ex. undervisning i yrkesteorier ger korrespondensmetoden också möjligheter till differentiering efter olika yrkens behov. Även i sådana fall bör metoden emellertid enligt de sakkunniga stödjas av radio och bandspelare. Televisionens betydelse härvidlag nämner de sakkunniga endast i förbigående.

De sakkunniga föreslår fortsatt försöksverksamhet för utprövning av såväl korrespondensmetodens som de audio-visuella hjälpmedlens möjligheter att stödja undervisningen särskilt på enhetsskolans högstadium.

Remissinstanserna har i allmänhet intet att invända mot utredningens förslag till försöksverksamhet med korrespondensundervisning, kompletterad med audio-visuella hjälpmedel. Dock anser man på flera håll, att de sakkunniga behandlat dessa frågor alltför knapphändigt.

Skolöverstyrelsen anser likaledes, att såväl korrespondensmetoden som de audio-visuella hjälpmedlen bör vidare utprövas såsom stöd för högstadiundervisningen i glesbygder. Då emellertid en del av dessa bygder har mindre goda mottagningsförhållanden för radio, rekommenderar även överstyrelsen, att en del program spelas in på magnetofonband, som i tillräckligt antal kopior tillhandahålls skolorna. Möjligheterna att samordna dessa hjälpmedel med korrespondenskurserna bör enligt överstyrelsens mening också beaktas.

Olika typer av högstudier för glesbygderna

Vid sin bedömning av frågan om möjligheterna att organisera en högstadieutbildning även för de uppväxande i glesbygder har *de sakkunnigas* huvudsynpunkt varit den, att ungdomarna i dessa bygder, utan att vara inackorderade på annan ort under hela läsåret, bör få en utbildning, som är så långt möjligt kvalitativt likvärdig med den som en normal centralskola ger. Det första och största problemet därvidlag är självfallet svårigheten att för rimliga kostnader kunna organisera en tillräckligt differentierad högstadieutbildning.

Partiella högstudier, ordnade på så sätt, att endast den nionde klassen centraliseras, anser sig de sakkunniga ej kunna rekommendera. Vid en sådan anordning skulle glesbygdernas elever stanna kvar på hemorten och där i sjunde och måhända åttonde klass undervisas av folkskollärare, eventuellt med stöd av radio- och korrespondensmetod. Ej heller med den modifikationen, att endast de elever, som syftar till gymnasieutbildning, från dessa klasser överföres till centralskola, anser sig de sakkunniga kunna godkänna

ett sådant system, bland annat därför att det »skulle vara helt emot en av de bärande idéerna i enhetsskolan».

Även med full förståelse för de små kommunernas önskan att få upprätta var sitt eget högstadium anser sig de sakkunniga ej kunna rekommendera detta, om högstadiefrågan för dessa i stället kan ordnas genom samarbete med angränsande kommuner, utan att eleverna behöver inackorderas. Allt för små högstadier skulle nämligen knappast utan kostsamma specialanordningar få resurser att meddela en så kvalificerad undervisning som de uppväxande har rätt till. Vidare anför de sakkunniga följande:

Samhällslivets olika områden kräver en så stor mängd intellektuell arbetskraft, att man knappast kan räkna med att skolan inom överskådlig framtid skall kunna få lägga beslag på en så stor del av denna, som en kraftig minskning av klassernas storlek skulle nödvändiggöra. Lärararbetskraften måste helt säkert även i framtiden rationellt utnyttjas.

Enkla högstadier är den specialanordning, som de sakkunniga rekommenderar för glesbygderna. Denna anordning innebär, att högstadier med endast en avdelning av varje årskurs får upprättas i fall, där elevantalet ej räcker till för fler avdelningar och där barnen på grund av stora avstånd ej dagligen kan skjutsas till en vanlig centralskola. I utredningen skisseras följande tre typer av arrangemang med enkla högstadier.

Typ 1 innebär, att eleverna under två tredjedelar av varje termin undervisas i hemortens skola. Där skulle enligt de sakkunniga finnas två adjunktskompetenta lärare, vilka med hjälp av mellanstadielärare och korrespondensmetod skulle ombesörja undervisningen. Dessa lärare borde vidare enligt de sakkunnigas förslag genom särskild fortbildningskurs införsättas i uppgiften att även handleda eleverna vid den kompletterande korrespondensundervisningen, vilken både till omfattning och uppläggning i viss mån måste avvika från vanlig sådan undervisning.

Under återstående tredjedel av varje termin skulle eleverna inackorderas vid en fullt utbyggd centralskola, för att där i första hand få sin undervisning i laborations- och övningsämnen, som ju fordrar specialsalar med specialutrustning.

Typ 2 förutsätter, att det i hemortens skola finns sådana speciallokaler med erforderlig utrustning, att eleverna kan få hela sin undervisning där. Denna skulle dock delvis i form av fyllnadstjänstgöring ombesörjas av lärare från centralskolan, vilka under ett par dagar i veckan besöker bygdeskolan. Förutom villighet från lärarnas sida förutsätter ett sådant arrangemang rese- och traktamentsersättning åt dessa.

Typ 3 innebär, att eleverna ett par dagar i veckan skjutsas till centralskolan, där de då får den mest lärar- och lokalkrävande delen av undervisningen. Eftersom skolskjutsar enligt detta arrangemang skulle förekomma bara två dagar i veckan, torde dessa skjutsar kunna ordnas mellan orter, belägna på 60 och ända till 90 minuters reseavstånd, menar de sakkunniga, som anser att fördelarna av att få bo i hemmet ändå skulle komma att överväga nackdelarna för elevernas del.

I utredningen räknar man med att det för ett enkelt högstadium fordras ett elevantal av minst 20 per årskull. Med hänsyn till det stöd, som korrespondensundervisningen skulle komma att ge, anser de sakkunniga, att maximiantalet elever bör kunna sättas till 40 elever per årskull.

Dubbla högstudier, d. v. s. sådana med endast två parallellavdelningar, är likaledes en avvikelse från den treparallelliga högstadieform, som de sakkunniga främst med tanke på differentieringen betraktar som den normala. Vid högstudier med endast två paralleller blir det visserligen ej möjligt att genomföra en fullständig linjedifferentiering i den utsträckning, som vore önskvärt. De sakkunniga anser emellertid, att man kan mildra olägenheterna härav genom att låta klasserna bli något mindre än normalt och genom att tillämpa undervisningsmetoder, som möjliggör viss differentiering inom klassens ram.

En del kommuner med långa avstånd till närmaste tätbygd bör enligt de sakkunnigas mening få rätt att anordna dubbla högstudier, även i de fall där elevantalet per årskull inte är större än 40—50. Viktigt anses nämligen vara, att eleverna får behålla kontakten med sin hembygd, då det eljest inte är sannolikt, att de kommer att stanna kvar där. Troligt är visserligen, att dessa dubbla högstudier kommer att bli relativt dyrbara, men enligt de sakkunniga är det ändå motiverat, att de bör få upprättas. I de vidsträckta glesbygdsområdena, framför allt i Norrland, kan det vara lämpligt, att någon kommun med förutsättningar härför får upprätta dubbelt högstadium, och att elever från enkla högstudier i grannskapet får sin koncentrationsundervisning förlagd dit. På så sätt kan dessa enkla högstudier förstärka en eljest tämligen svag centralskola genom att ge möjligheter att där anställa flera lärare och att anskaffa en mera fullständig specialutrustning. I en del andra fall åter kan man därigenom vid skolan med det dubbla högstadiet anställa lärare, som kan fullgöra viss fyllnadstjänstgöring vid de samverkande skolorna med enkla högstudier.

Remissinstanserna har i flertalet fall (73) i huvudsak anslutit sig till utredningens förslag om enkla högstudier. Av de instanser, som ställt sig avvisande (26), har en del i stället rekommenderat partiella högstudier. Folkskolläraryrkesförbunden, som anser att utredningen inte förebragt bärande skäl mot partiella högstudier, anför följande: »I vissa fall kan det förmodligen visa sig lämpligast att förlägga klasserna 7 och 8 till bygdens skola, medan man — för att kunna klara av den rikare differentiering med bland annat praktisk yrkesutbildning, som krävs under nionde skolåret — centraliserar klass 9.» Även Sveriges skolledarförbund har anfört liknande synpunkter.

De sakkunnigas förslag, att de enkla högstadiernas elever skulle tillbringa en tredjedel av läsåret vid centralskola, kritiserar av drygt ett 20-tal instanser. Folkskolläraryrkesförbunden, som betvivlar den för en sådan partiell centralisering anförda motiveringen att det skulle bli för dyrt att utrusta det enkla högstadiet med specialanordningar för vissa laborativa ämnen, tillägger: »Enligt förbundens mening måste det emellertid bli billigare att

förse bygdeskolans högstadium med laborationsrum och skolkök än att bygga skolhem vid centralskolan och bekosta inackordering för eleverna under en tredjedel av läsåret. Förutom de ekonomiska och sociala skäl, som kan anföras mot den föreslagna inackordering, kan också förebäras tungt vägande pedagogiska invändningar. Centralisering medför alltid betydande anpassningssvårigheter för eleverna.» Även enligt arbetsmarknadsstyrelsen »torde det icke bli dyrare att förse bygdeskolorna med behövlig utrustning för denna undervisning än att ordna med inackorderingsmöjligheter vid centralskolan». Arbetsmarknadsstyrelsen tillägger, att man inte heller alltid kan räkna med att genom en sådan centralisering få tillgång till adjunktskompetenta lärare, eftersom »undervisningen på enhetsskolans högstadium även vid centralskolorna, liksom på många mera välbelägna orter, i stor utsträckning tills vidare kommer att handhas av andra lärare».

Läroverkslärarnas riksförbund och Sveriges akademikers centralorganisation framhåller, att de stora variationer i elevernas begåvning och intressen, som på ett enkelt högstadium måste finnas i en och samma klass »kräver små avdelningar, förslagsvis högst 24». Sistnämnda båda organisationer avvisar för övrigt de sakkunnigas förslag i vad det avser att låta såväl vissa lärare som eleverna på högstadiet ambulera mellan centralskola och bygdeskola enligt de av de sakkunniga tilltänkta arrangemangen (typ 2 och 3).

Skolöverstyrelsen förklarar sig vara ense med de sakkunniga om att även i glesbygder endast fullständiga högstudier bör få komma till stånd. Detta bör dock ej hindra, att undervisningen för vissa elever i klass 9 helt förlägges till annan skola.

Enligt överstyrelsens mening bör försöksverksamhet med enkla högstudier av samtliga de tre typer, som de sakkunniga tänkt sig, med vissa modifikationer få bedrivas i glesbygdskommuner. Överstyrelsen delar de sakkunnigas uppfattning, att man först efter några års försöksverksamhet kan avgöra, om enkla högstudier bör bli normala företeelser i glesbygdsområden.

Den förberedande yrkesutbildningen

De sakkunniga betonar inledningsvis den förberedande yrkesutbildningens viktiga roll. Men de anser sig också böra konstatera, »att glesbygdskommunerna har mycket små förutsättningar att ge en allsidig praktisk yrkesorientering och tillfredsställa skiftande önskemål i fråga om förberedande yrkesutbildning». Utredningen utgår ifrån att man knappast kan räkna med att förlägga mer än två yrkesgrenar till hemorten. »De grenar det kan bli fråga om är undantagslöst skogsbruk (eller skogs- och jordbruk kombinerat) för pojkar och huslig utbildning för flickorna» framhåller de sakkunniga.

För de »preliminärt branschbestämde» eleverna föreslås emellertid därjämte en allmänpraktisk metallteknisk gren, som förlägges till centralskola och inrymmes i skolverkstad därstädes. De yrkesgrenar, som det närmast enligt utredningen är angeläget att genom centralisering tillgodose för glesbygderna är »detaljhandel och kontor» samt »hantverk och blandade yrken».

För att genom samarbete mellan kommuner kunna inom enhetsskolans ram ordna även för dessa yrkesgrenar krävs enligt utredningen ett befolkningsunderlag på sammanlagt 8 000 invånare.

De »klart yrkesbestämda» eleverna däremot kan enligt de sakkunniga ej passas in i den snäva ram för förberedande yrkesutbildning, som enhetsskolan själv skulle kunna ge. Härvidlag måste existerande anstalter för yrkesutbildning anlitas på så sätt, att dessa elever får fullgöra nionde skolåret såsom första året i en målbestämd yrkesutbildning, helst förlagd till central yrkesskola i landstings eller kommuns regi. Enligt de sakkunniga bör man härvid tillse, att de yrkesmogna eleverna, även glesbygdernas, får förtursrätt till yrkesskolorna.

För en del av de »yrkesobestämda» eleverna räknar man i utredningen med att det kan vara »lämpligare att under det sista skolåret få mångsidig slöjdundervisning, som säkerligen kan ordnas i befintliga slöjdsalar».

Från sina utgångspunkter har utredningen ägnat speciell uppmärksamhet åt den skogliga utbildningen. De sakkunniga anser, att huvuddelen av denna — såväl den teoretiska som den praktiska — bör kunna förläggas till hemortens skola. Eftersom den fortskridande mekaniseringen av skogsbruket av utövaren fordrar kunskaper i maskin- och verktygsvård, bör sådan undervisning anordnas i verkstad vid centralskola.

Även om man för det egentliga skogsarbetet inte i någon större utsträckning kan påräkna kvinnlig arbetskraft, anser de sakkunniga det dock vara av värde att kunna skapa vissa arbetstillfällen även för flickor inom skogsarbetet. Redan nu anses kvinnlig personal där oundgänglig, t. ex. såsom kockor vid större skogsförläggningar. Men det torde finnas även andra uppgifter, som skulle kunna passa för kvinnlig arbetskraft, t. ex. vissa skogsvårdsarbeten, hålkortsstansning och arbeten i samband med aptering och tumning, liksom också tjänstgöring såsom förare av personaltransportvagnar.

Remissinstanserna, däribland ett 20-tal inspektörer, har i huvudsak ställt sig positiva till utredningens förslag i nu förevarande avseende. Riksförbundet landsbygdens folk anser emellertid förslaget alltför snävt, därför att det ensidigt anknyter till de på orten dominerande yrkena. Tjänstemännens centralorganisation, folkskolläraryförbunden och fackläraryförbundet anser förslaget alltför skissartat.

De sakkunnigas förslag att förlägga skogslinjen (eller den kombinerade skogs- och jordbrukslinjen) till skola i hemorten finner skogsstyrelsen befogat. Domänstyrelsen föreslår överläggningar snarast möjligt mellan skolöverstyrelsen och företrädare för skogsbrukets yrkesutbildning för utarbetande av mera generella riktlinjer för skogsundervisningen i enhetsskolan.

Skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning är ense om att anknytningen mellan enhetsskolans 9 y-linje och yrkesskolan bör underlättas även för glesbygdernas ungdom. Likaledes är de båda verken ense om

att de sakkunnigas förslag om en viss förtursrätt för glesbygdselever, som anmäler sig såsom inträdessökande vid yrkesskola, är ett spørsmål, vilket synes böra lösas från fall till fall av landstingen och kommunerna.

Överstyrelsen för yrkesutbildning framhåller särskilt, att flickornas utbildning bör ägnas större uppmärksamhet än som skett. Även om den husliga utbildningen fortfarande är och kommer att bli den för flickor dominerande, synes i utredningens förslag utbildningsvägar för kvinnlig ungdom ha blivit alltför traditionellt utformade framhåller överstyrelsen för yrkesutbildning.

Vissa statsbidragsfrågor

De sakkunniga föreslår, att uppförande av ett skolhem inom en kommun, avsett för elever från en annan kommun, helt skall bekostas med statsmedel. Vidare föreslår de sakkunniga, att det bör ankomma på den kommun, där elevhem är beläget, att ansvara för underhåll och drift men att kostnaderna enligt länskolnämndens bestämmande bör fördelas mellan »värdkommunen» och de kommuner, som för sina elever nyttjar elevhemmet.

Beträffande inackordering av högstadieelever påpekar de sakkunniga, att kostnaderna för denna torde komma att bli större än för folkskolebarn, eftersom av de äldre eleverna lämpligen endast två placeras i varje rum. De sakkunniga föreslår, att statsbidrag till inackordering av högstadieelever skall utgå med ett fixerat belopp. Detta bör uppgå till 80 procent av de genomsnittliga verkliga kostnaderna för samtliga inackorderingsfall, varvid beräkningarna göres med utgångspunkt från vad som gäller ifråga om skolhem för elever vid högre skolor. Under förutsättning att statsbidraget till inackordering av högstadieelever höjes till ett belopp, som motsvarar de särskilda krav, som därvidlag måste ställas, säger sig de sakkunniga ej ha funnit skäl att påyrka några särbestämmelser beträffande statsbidrag till skolskjutsar i distrikt av glesbygdskaraktär.

Remissinstanserna har endast i ett fåtal fall berört frågan om kostnadsfördelningen mellan stat och kommun, men i samtliga dessa fall biträdades de sakkunnigas förslag. Även i de yttranden, som gäller uppförande av skolhem, tillstyrkes utredningens förslag att detta bör ske helt med statsmedel.

Skolöverstyrelsen erinrar om att Kungl. Maj:t den 29 mars 1957 uppdragit åt överstyrelsen för yrkesutbildning och skolöverstyrelsen att utreda frågan om statsbidrag till elevhemsbyggnader m. m. Så länge detta uppdrag ej är slutfört, anser sig överstyrelsen ej böra göra något uttalande. Även för att kunna ta ställning till de sakkunnigas förslag beträffande statsbidrag för inackordering erfordras kompletterande utredning, anser skolöverstyrelsen.

3. Skolöverstyrelsens förslag

Överstyrelsens förslag i den tidigare nämnda skrivelsen av den 20 januari 1958 gäller speciell försöksverksamhet i glesbygder, oavsett om man där prövar ett system med enhetsskola eller icke.

Sju glesbygdskommuner prövar för närvarande nioårig enhetsskola. Läsåret 1959/60 kan ett 10-tal sådana kommuner beräknas deltaga i denna verksamhet. I dylika kommuner skulle de av överstyrelsen tilltänkta specialanordningarna kunna gälla såväl låg- och mellanstadiet (klasserna 1—6) som högstadiet (klasserna 7—9).

Utöver vissa skolor i dessa kommuner skulle enligt överstyrelsens beräkning ytterligare ett 30-tal skolor i andra kommuner, som ej deltagar i försöksverksamheten med enhetsskola, kunna komma i fråga för prövning av de föreslagna glesbygdsanordningarna på småskole- och folkskolestadierna (klasserna 1—6).

Vissa utgångspunkter för *kostnadsberäkningar* har överstyrelsen lämnat i särskild P.M. den 2 oktober 1958. I denna framhålles emellertid, att det icke är möjligt att redan nu, innan man vet vilken omfattning de speciella glesbygdsanordningarna kommer att få, i detalj kostnadsberäkna dessa. Detta gäller särskilt glesbygdsanordningarna på högstadiet, vilka självfallet ej med ens kan fixeras utan måste anpassas efter de lokala förhållandena och efter de erfarenheter man vinner. Brevskoleutredningen, som har att utreda användningen av korrespondensmetoden inom skolväsendet, kan väntas ge säkrare utgångspunkter för beräkning av de med denna metod förenade kostnaderna. Vissa andra frågor, t. ex. handledares avlöning och tjänstgöringsskyldighet samt rese- och traktamentsersättning åt ambulande lärare, måste bli föremål för förhandlingar.

Efter det att i det följande de av överstyrelsen nu föreslagna specialanordningarna sammanfattningsvis preciserats, kommer genom exempel att belysas storleksordningen av de kostnader, som dessa anordningar väntas medföra. För närvarande är dock endast ett överslag möjligt beträffande låg- och mellanstadierna. Det är på dessa stadier, som specialanordningarna i första hand skulle komma i fråga, främst för att förstärka vissa av de svagaste bygdeskolorna, så att undervisningen i dessa bättre än nu kan läggas till grund för undervisningen på ett högstadium. Avsikten är vidare att i dessa bygdeskolor i görligaste mån söka undvika systemet med vartannatårsintagning av elever, en anordning vars bibehållande vid övergång till nioårig skola skulle medföra stora olägenheter. Enligt överstyrelsens förslag skulle kostnaderna för de i det följande nämnda specialanordningarna utgå ur förslagsanslaget Folkskolor m. m.: Bidrag till avlöning åt lärare vid folkskolor.

Låg- och mellanstadierna

Innebörden av förslaget är att ej endast i glesbygdskommuner, som prövar enhetsskola, utan också i ett antal andra sådana kommuner skolor av B2-typ — efter prövning från fall till fall — skulle få bibehållas vid denna typ, även om elevantalet på låg- och mellanstadiet tillsammans icke utgör mer än 20. Enligt 103 § gällande folkskolestadga bör B2-skola med högst 24 elever omorganiseras till B3-typ med intagning av nybörjare blott vartannat år.

Vidare innebär förslaget, att man i vissa fall skulle få upprätta bygdeskolor av bv-typ, omfattande klasserna 1—3, och med intagning av nybörjare varje år. I dessa skolor skulle barnantalet normalt ej överstiga 12.

Merkostnaderna för dylika undantag från eljest gällande regler framgår av ett praktiskt exempel, hämtat från en av de nuvarande försökskommunerna av glesbygdskaraktär. Denna kommun har redan begärt, att en av dess B3-skolor, trots att barnantalet ej överstiger 24, måtte få omorganiseras till B2-typ, d. v. s. förutom en folkskollärare ha också en småskollärare. Den årliga merkostnaden för statsverket för en småskollärare (högsta löneklassen, ortsgrupp 4 och hyresgrupp 3) är 12 592 kronor. I samma försökskommun ämnar man också indraga B3-skolor i de fall, där det är möjligt att medelst skolskjuts överföra barnen till närmaste skolor av högre typ. På några håll inom kommunen skulle man därvid ha behov av att i stället för den indragna B3-skolan upprätta bv-skola för klasserna 1—3. Den årliga merkostnaden för statsverket för den småskollärartjänst (med 3 extra timlärartimmar), som i så fall blir behövlig, uppgår till 13 948 kronor.

Om man utgår ifrån att i försöksdistrikten en dylik förstärkning med två småskollärare — en för b-typ och en för bv-typ — läsåret 1959/60 kommer i fråga i sammanlagt 10 fall, skulle den totala årliga merkostnaden för statsverket belöpa sig till omkring 133 000 kronor. Eventuella inbesparingar i lärarlöner genom centralisering medelst skolskjuts kan givetvis ej beräknas, förrän konkreta organisationsplaner föreligger.

Högstadiet

Beträffande högstadiet har överstyrelsen föreslagit:

1. att resekostnadsersättning och traktamente må utgå till lärare med tjänstgöring förlagd till två eller flera högstudier i glesbygder; samt
2. att de i 12 § 7 mom. allmänna försöksskolebestämmelser (numera 113 §, punkt f) folkskolestadgan) angivna talen må underskridas, där särskilda skäl föreligger.

I fråga om resekostnadsersättning och traktamente åt s. k. ambulerande lärare på högstadiet utgår överstyrelsen från att denna fråga — såsom redan nämnts — blir föremål för förhandling, varför några kostnadsberäkningar

nu knappast kan göras. Ej heller kan ännu bedömas, i vilken utsträckning det finns förutsättningar för ett sådant arrangemang.

Vad slutligen angår den i punkt 2 föreslagna undantagsbestämmelsen, som gäller möjligheten att i klass 9 låta eleverna på den gymnasieförebere-dande och den allmänna linjen utgöra skilda undervisningsgrupper i vissa ämnen, även om samläsning i övrigt måste förekomma, synes redan nu i vissa försöksdistrikt föreligga behov av en sådan modifikation som den föreslagna.

Enligt gällande bestämmelser må, om 9 a och 9 g utgör en klass med lägst 18 elever, varav lägst 5 i 9 g, eleverna i 9 g bilda särskild grupp i modersmålet, engelska, tyska, franska och matematik. Såsom överstyrelsen påpekar, understiger det sammanlagda antalet elever i 9 a och 9 g vid en del av de mindre högstadieskolorna 18. Det är för att inom rimliga gränser bevara detta pedagogiskt sett fördelaktiga arrangemang, som överstyrelsen föreslår, att den efter prövning från fall till fall må kunna, om särskilda skäl föreligger, medge vissa undantag från gällande bestämmelser. *Merkostnaderna* för statsverket, om man för läsåret 1959/60 i 4 à 5 fall skulle medge sådant undantag, har av överstyrelsen beräknats till omkring 70 000 kronor. Vid varje högstadium, där man för 9 g-eleverna anordnar särskild undervisning i de nämnda fem ämnena, ökar antalet lärartimmar per vecka med 19.

Statskontoret erinrar i sitt utlåtande den 29 mars 1958 om vad dåvarande departementschefen uttalade vid anmälan av proposition 106 till 1957 års riksdag angående försöksverksamheten med nioårig enhetsskola m. m., nämligen att verksamheten måste utvidgas och främst borde inriktas på att söka åstadkomma ytterligare försöksregioner av olika struktur, framför allt på landsbygden. »Mot bakgrund av detta uttalande synas invändningar icke böra resas mot att jämväl för glesbygdernas vidkommande särskilda åtgärder vidtagas för att förbereda enhetsskolans genomförande i dessa områden. Statskontoret har för sin del icke funnit anledning till erinran mot de förslag skolöverstyrelsen nu framlagt rörande påbörjande av försöksverksamhet med för glesbygderna särskilt avpassade arbetsformer.»

Då överstyrelsen avsåge att senare framlägga preciserade förslag och kostnadsberäkningar, hade statskontoret dock icke tagit ställning till frågan huruvida reglerna för läraravdelningarnas storlek skulle få tillämpas även i glesbygdsdistrikt, där särskild försöksverksamhet ej bedrivs.

4. Departementschefen

I likhet med skolöverstyrelsen anser jag tiden nu vara inne att vidga och intensifiera försöksverksamheten med en även för glesbygderna lämplig enhetsskolorganisation. Att det i glesbygderna finns intresse för och behov

av ökade utbildningsmöjligheter för ungdomen är uppenbart. Frågan om möjligheterna att infoga glesbygderna i enhetsskolorganisationen har också varit aktuell alltsedan enhetsskolan i vårt land började planeras. Hittills har sju kommuner av glesbygdskaraktär på egen begäran anslutit sig till den pågående försöksverksamheten med enhetsskola. Några av dessa har tidigare prövat partiella lösningar i form av korrespondensrealskolor men funnit en sådan organisation alltför ofullständig. Dessa kommuner har därför föredragit att efter en tid övergå till reguljär försöksverksamhet med enhetsskola för att öppna möjligheter till fortsatt utbildning för all ungdom.

Antalet glesbygdskommuner, som hittills påbörjat försöksverksamhet med fullständig enhetsskola, är emellertid alltför ringa för att kunna ge ett tillräckligt erfarenhetsunderlag till vägledning för det fortsatta arbetet beträffande utvecklingen av glesbygdernas skolväsen. Såsom anförts i direktiven för skolberedningen, skulle denna hos skolöverstyrelsen göra sig underlättad om gången och resultatet av den utredning om glesbygdernas skolfrågor, som Kungl. Maj:t år 1956 uppdrog åt skolöverstyrelsen att låta utföra. De sakkunniga, som överstyrelsen för detta ändamål tillkallade, skulle närmare bestämt undersöka möjligheterna att på olika sätt begränsa den internatverksamhet, som i många fall vore nödvändig i glesbygderna. Bland annat borde närmare utredas möjligheterna att i detta syfte använda ambulerande lärare och koncentrationsläsning i vissa ämnen samt radio- och korrespondensundervisning.

De sakkunniga avlämnade hösten 1957 utredning angående »Glesbygdernas skolfrågor». Sedan remissbehandlingen avslutats, har skolöverstyrelsen inkommit till Kungl. Maj:t med utredningen och eget förslag i ämnet. Därvid har överstyrelsen framhållit, att den på grundval av utredningen och remissyttrandena ej kunde framlägga något slutgiltigt förslag till lösning av de många och svåra problem; som enhetsskolans utformning i glesbygderna erbjuder. Dessa problem, särskilt de som gäller högstadiet, kan och får självfallet inte lösas på ett alltför schematiskt sätt. Liksom överstyrelsen anser jag därför, att man måste överväga olika tillvägagångssätt och från mera konkreta utgångspunkter än dem, som man nu har, utpröva lämpliga åtgärder med hänsyn såväl till olika bygders behov och förutsättningar — inte minst möjligheterna att anskaffa lärare och lokaler — som till kostnaderna för stat och kommun.

En av de starkaste motiveringarna för en enhetsskolereform har varit önskemålet att ge alla elever — även elever på landsbygden och i andra glest bebyggda områden — en i såväl teoretiskt som praktiskt hänseende tillräckligt varierad och i möjligaste mån fullständig högstadietutbildning. För att detta syfte skall nås har det befunnits angeläget att skapa gynnsammare betingelser än dem som för närvarande erbjudes för en förbättrad undervisning på låg- och mellanstadierna inom dessa områden. Enhetsskolan torde knappast kunna på avsett sätt genomföras i glesbygdsområ-

dena, om icke en förstärkning kommer till stånd av den grund, på vilken högstadieundervisningen skall bygga. En förutsättning är sålunda att — om en bygdeskolorganisation överhuvud skall bibehållas — sådana specialanordningar beträffande låg- och mellanstadierna kommer till stånd, som bättre svarar mot de krav, som högstadieundervisningen inom enhetsskolans ram ställer. Därvid kan man inte heller bortse från den roll bygdeskolan från ekonomiska, kulturella och andra dylika synpunkter spelar i bygdens liv, och en avvägning med hänsyn till dylika intressen måste därför också ske.

Det av de sakkunniga framlagda förslaget räknar — såvitt avser bygdeskolorna — i princip med en avveckling av skolor av B3- och D-form. Dessa skolformer, vilka endast möjliggör vartannatårsintagning, utgör våra svagaste organisationsformer. I glesbygdernas mindre skolområden är dylika skolor vanliga. Skolor av D-form — s. k. mindre folkskolor — får dock enligt 1955 års undervisningsplan för rikets folkskolor förekomma endast där skolområde har så avskilt läge och så lågt barnantal, att särskild folkskola ej skäligen kan upprättas. I många fall har D-skolorna omändrats till skolor av B3-form, men i ännu fler fall har de blivit helt nedlagda på grund av minskat barnantal och förbättrade möjligheter till centraliseringar.

Skolöverstyrelsen ansluter sig till tanken på en avveckling av ifrågavarande skolformer men förordar dock, att skolor av B3-form i viss utsträckning skall kunna ingå som ett led i enhetsskolorganisationen i glesbygder. En omedelbar förstärkning av låg- och mellanstadierna måste dock enligt överstyrelsen komma till stånd genom att vissa undantag från eljest gällande bestämmelser för elevantal och förändring av skoltyp medgives. Förslaget innebär sålunda medgivande att vissa skolor av B2-typ — efter länskolnämndens prövning från fall till fall — skall få bibehållas vid denna typ, även om elevantalet på låg- och mellanstadiet understiger det normalt förutsatta. Enligt 103 § folkskolestadgan bör B2-skola med högst 24 elever omorganiseras till B3-typ med intagning av elever vartannat år. Vidare innebär förslaget att småskola av bv-typ, omfattande årskurserna 1—3, och med intagning av nybörjare varje år, skall få inrättas.

Jag finner det av flera skäl rimligt, att särskilt de lägre årskursernas elever så långt detta är möjligt bibehållas i hembygdens skola, så att man för dessa elever undviker inackorderingar och skolskjutsar i mera betydande utsträckning. Med denna utgångspunkt anser jag det angeläget att särskilda specialanordningar nu genomföres inom försöksverksamhetens glesbygdsområden för att därigenom i första hand stärka den grund, som en förbättrad högstadieundervisning förutsätter. Jag biträder därför vad överstyrelsen föreslagit i detta hänseende och förordar — i anslutning till skolöverstyrelsens förslag — beträffande försökskommuner av glesbygdskaraktär, att elevantalet i småskolor av bv-form (årskurserna 1—3) i regel ej skall överstiga 12, att det elevantal, vid vilket B2b-skola bör omorganiseras till B3-

form bestämmas till högst 19 samt att det elevantal, vid vilket B3-skola bör omorganiseras till B2b-form bestämmas till lägst 21. Detta innebär — såvitt gäller bv-formen — att dylika skolor må anordnas med årlig nybörjarintagning. Småskolor av denna typ torde exempelvis kunna ifrågakomma, där barnantalet är för ringa för en vanlig småskola av b-form och där eleverna på mellanstadiet kan hänvisas till en högre skolform än B3.

Med hänsyn till syftet med här förordade specialanordningar anser jag mig ej böra biträda överstyrelsens förslag att dessa nu skulle få tillämpas även i kommuner, där försöksverksamhet icke bedrivs.

Merkostnaderna för statsverket för specialanordningar av här förordat slag kan givetvis icke med större säkerhet beräknas men torde för de närmaste redovisningsåren kunna uppskattas till omkring 150 000 kronor årligen, såvitt gäller avlöningsbidrag. Härifrån bör dock avräknas besparingar för eljest erforderliga skolskjutsar och inackorderingar.

Möjligheterna att anordna högstadieundervisning i tillfredsställande former utgör ett huvudproblem, när det gäller glesbygdernas skolförhållanden. Riktningen bör vara att även ungdomen i dessa bygder får möjlighet till en utbildning, som är kvalitativt likvärdig med den som en vanlig centralskola ger, men utan att eleverna fördenskull behöver vara inackorderade på främmande ort under hela läsåret. Det största problemet är svårigheterna att för rimliga kostnader kunna organisera en tillräckligt differentierad högstadieutbildning.

Skolöverstyrelsen rekommenderar — i anslutning till de sakkunnigas förslag — en form av s. k. enkla högstadier för glesbygderna. Denna anordning innebär, att högstadier med endast *en* avdelning av varje årskurs upprättas i fall, där elevantalet ej räcker till för fler avdelningar och där barnen på grund av stora avstånd ej dagligen kan skjutas till en vanlig centralskola. Tre olika typer av arrangemang med enkla högstadier skisseras. Tanken på s. k. partiella högstadier — ordnade på så sätt, att endast nionde årskursen centraliseras — avvisas dock.

Jag är ense med skolöverstyrelsen om att särskilda specialanordningar erfordras för högstadierna i glest befolkade trakter. Även med full förståelse för de små kommunernas önskan att få upprätta ett eget högstadium torde det av kostnadsskäl vara uteslutet att så skall kunna ske, om högstadiefrågan i stället kan ordnas genom samarbete med angränsande kommuner utan att eleverna behöver i större utsträckning inackorderas. Självfallet är det ej möjligt att för närvarande närmare precisera på vad sätt högstadiet i glesbygderna lämpligen bör organiseras eller överhuvud lämna närmare direktiv beträffande denna organisation. Jag räknar därför med att överstyrelsen fullföljer sin avsikt att planera regelrätta försök med specialanordningar för högstadierna i glesbygderna. Vid sin fortsatta prövning av ansökningar från kommunerna om rätt att under den närmaste tiden påbörja försöksverksamhet med enhetsskola, har överstyrelsen möj-

lighet att i lämplig omfattning föreslå sådana kommuner med glesbygd, där utprovning av vissa av de föreslagna högstadienordningarna renodlat eller i kombination med varandra bäst kan ske.

I fråga om enhetsskolans högstadium föreslår skolöverstyrelsen särskilt, att i försöksdistrikt, där avgångsklassens storlek är så liten att samläsning mellan den allmänna och den gymnasieförberedande linjen måste ske i alla ämnen, gruppundervisning i vissa ämnen det oaktat må kunna medges, om särskilda skäl föreligger. Med hänsyn till att glesbygdernas avgångsklasser så långt möjligt bör komma i åtnjutande av denna förmån, förordar jag, att överstyrelsen efter hörande av vederbörande länskolnämnd må kunna lämna sådant medgivande beträffande glesbygdsdistrikt. Jag räknar med att merkostnaden härför under de närmaste redovisningsåren kommer att uppgå till omkring 70 000 kronor årligen.

Under åberopande av vad jag sålunda anfört och förordat, hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

godkänna vad jag i det föregående förordat angående vissa specialanordningar inom skolväsendet i glesbygdskommuner, där försöksverksamhet med nioårig obligatorisk enhetsskola bedrivs, samt bemyndiga Kungl. Maj:t att utfärda de bestämmelser, som därav föranledes.

Vad departementschefen sålunda under II hemställt, däri statsrådets övriga ledamöter instämmer, bifaller Hans Maj:t Konungen samt förordnar, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Sanfrid Fenger

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
I. Den allmänna försöksverksamheten	2
1. Redogörelse för försöksverksamhet med enhetsskola	2
2. Redogörelse för försöksverksamhet vid högre skolor	17
3. Departementschefen	22
II. Vissa speciella problem rörande enhetsskolorganisationen i glesbygder ..	24
1. Tidigare ställningstaganden	24
2. Glesbygdsutredningen	27
3. Skolöverstyrelsens förslag	37
4. Departementschefen	39